

OSUDOVÁ PAST

SPOJENÉ STÁTY VERSUS ČÍNA
A THÚKÝDIDOVO POUČENÍ Z DĚJIN

GRAHAM
ALLISON

Graham Allison

Osudová past

*Spojené státy versus Čína
a Thúkýdidoovo poučení z dějin*

PROSTOR

GRAHAM ALLISON OSUDOVÁ PAST

SPOJENÉ STÁTY VERSUS ČÍNA
A THÚKÝDIDOVO POUČENÍ Z DĚJIN

přeložil Martin Pokorný

PROSTOR | PRAHA | 2018

Originally published under the title
*DESTINED FOR WAR. Can America and China Escape Thucydides's
Trap?*

Copyright © 2017 by Graham Allison
Published by special arrangement with Houghton Mifflin Harcourt
Company

Czech edition © PROSTOR, 2018
Translation © Martin Pokorný, 2018

ISBN 9788072603848

OBSAH

PŘEDMLUVA	11
---------------------	----

ÚVOD	17
----------------	----

Thúkýdidova past	22
----------------------------	----

Jsou Spojené státy a Čína předurčeny k válce?	24
---	----

První část

VZESTUP ČÍNY	31
-------------------------------	----

1. „NEJVĚTŠÍ HRÁČ V DĚJINÁCH SVĚTA“	33
---	----

Mohly by se Spojené státy ocitnout na druhém místě?	37
--	----

Ale to je přece vyloučeno!	43
--------------------------------------	----

Dá se Řím postavit za čtrnáct dní?	48
--	----

„Kmenová revoluce“	54
------------------------------	----

Delší pušky a širší hlavně	59
--------------------------------------	----

Nová mocenská rovnováha	62
-----------------------------------	----

Druhá část

POUČENÍ Z HISTORIE	69
-------------------------------------	----

2. ATHÉNY PROTI SPARTĚ	71
----------------------------------	----

Vzestup proti dominanci	75
-----------------------------------	----

Jiskra	82
------------------	----

Byla válka nevyhnutelná?	88
------------------------------------	----

3. PĚT SET LET.	92
Japonsko versus Spojené státy	97
Japonsko versus Rusko a Čína	101
Německo versus Francie	104
Anglie versus Nizozemská republika	107
Habsburkové versus Francie	110

4. BRITÁNIE VERSUS NĚMECKO	114
Croweovo memorandum	120
Konec britské éry?	122
Německo chce „místo na slunci“	128
„Naše budoucnost leží na vodě“	138
„Většina malých vyděračů, když je přemůžeš, jsou zbabělci“	143
„Odvrátit smrtící proud“	166

Třetí část

BLÍŽÍ SE BOUŘE	171
---------------------------------	------------

5. KDYBY ČÍNA BYLA JAKO MY	173
Španělsko-americká válka	181
Prosazování Monroeovy doktríny	185
Panamský průplav	189
Spor o hranice Aljašky	195
Jak by vypadal Siův dodatek	199

6. CO CHCE SIOVA ČÍNA	203
Svět podle Číny	206
Kdo je Si Ťin-pching?	212
Uskutečnění čínského snu	217
Siova noční můra	221
Znovunabytá čínská hrdost	224

Udržení neudržitelného	227
Vzkaz Americe: Vypadni	232
„Bojovat a vyhrát“	235

7. STŘET CIVILIZACÍ	243
Střet civilizací	247
Spojené státy a Čína	253
Strategický střet kultur	264
Čínská moře	268

8. KROKY K VÁLCE	273
Jiskření, předchůdné podmínky, akceleryanty a eskalační žebříčky	283
Náhodná námořní srážka	292
Tchaj-wan vyhlásí nezávislost	300
Válka vyprovokovaná třetí stranou	304
Zhroucení Severní Koreje	309
Od ekonomického konfliktu k ozbrojené válce	312

Čtvrtá část

PROČ VÁLKA NENÍ NEVYHNUTELNÁ	319
---	------------

9. DVANÁCT NÁVODŮ K ZACHOVÁNÍ MÍRU	321
Španělsko versus Portugalsko	322
Německo versus Velká Británie a Francie	328
Spojené státy versus Velká Británie	333
Sovětský svaz versus Spojené státy	342

10. JAK DÁL?	365
Je nutno vyjít od strategických faktů	367
Aplikujte historii	370

Priznejte si, že strategie USA vůči Číně po skončení studené války je bytostně rozporná	373
Berte v potaz všechny strategické možnosti – i ty hroživé	376
 ZÁVĚR	 392
PODĚKOVÁNÍ	404
<i>Příloha 1</i>	
PŘEHLED PŘÍPADŮ	
THÚKÝDIDOVY PASTI	408
<i>Příloha 2</i>	
SEDM STRAŠÁKŮ	475
 <i>Bibliografie</i>	 478
<i>Rejstřík</i>	517

PŘEDMLUVA

Přede dvěma staletími Napoleon varoval: „Nechte Čínu spát, protože až se probudí, otřese to světem.“ Čína se probudila – a svět se začíná chvět.

Přesto si mnozí odmítají přiznat, co vlastně proměna Číny ze zaostalé zemědělské říše v „největšího hráče v dějinách světa“ znamená pro Spojené státy. Hlavní myšlenka této knihy má stručné pojmenování – Thúkýdídova past – a říká, že když se vzrůstající se mocnost snaží vytlačit dominantní mocnost, skýtá to důvod k obavám: blíží se nebezpečí. Čína a Spojené státy se v současnosti ubírají po trajektoriích, které – pokud obě strany nepodniknou obtížné a nepříjemné kroky s cílem střet odvrátit – vedou ke srážce a válce.

S tím, jak vzrůstající se Čína otrásá dominancí, na niž si Amerika zvykla, hrozí oběma státům, že padnou do smrtící léčky, kterou jako první odhalil starořecký dějepisec Thúkýdídés. Ve vyličení války, která přede dvěma a půl tisíci lety přinesla zkázu oběma vůdčím městským státům antického Řecka, vysvětluje: „*Vzestup Athén a strach tím probuzený ve Spartě byly tím, co učinilo válku nevyhnutelnou.*“

Tento fundamentální postřeh je popisem určité

riskantní historické konstelace. V rámci výzkumného projektu nazvaného „Thúkýdidova past“, který vedu na Harvardově univerzitě, jsme propátrali historii posledních pěti set let a objevili šestnáct případů, kdy vzestup jednoho vlivného státu narušil postavení jiného, dominantního státu. Obecně nejznámější je situace, kdy průmyslové Německo před sto lety otrásl zavedeným postavením Velké Británie na vrcholu žebříčku prestiže. Výsledkem střetu obou konkurentů byl konflikt, který si vyžádal zcela nové označení: světová válka. Náš výzkumný projekt dospěl ke zjištění, že dvanáct takových sporů skončilo válkou, čtyři nikoli. Přibližné závěry, jež odtud vyplývají, pokud jde o nejvýznamnější geopolitickou soutěž 21. století, nejsou nijak zvlášť uklidňující.

Tématem následující knihy není Čína sama o sobě. Předmětem mého zájmu je *dopad rozmachu Číny na Spojené státy a globální uspořádání*. Po celých sedmdesát let od konce druhé světové války bylo uspořádání světa určováno rámcem pravidel prosazovaných pod vedením Washingtonu. Celá jedna éra díky tomu uplynula bez jediné války mezi velmocemi a většina dnešních lidí tento stav považuje za normální, zatímco historikové naopak mluví o unikátním „dlouhém míru“ – a s tím, jak stále mocnější Čína tkáň zavedeného pořádku trhá, vznáší se otazník i nad mírem, který celé generace považovaly za jednoduše daný.

V roce 2015 vyšel v měsíčníku *The Atlantic* článek nazvaný „Thúkýdidova past. Míří Spojené státy a Čína k válce?“ V článku jsem vyjádřil názor, že historická metafora Thúkýdidovy pasti poskytuje nejvýhodnější způsob, jak si objasnit dnešní vztahy mezi Čínou a USA. Navržený pojem podnítil prudkou diskusi.

Namísto aby se političtí experti i hlavy států vyrovnali s reálnými fakty a zamysleli nad tím, jaké nepřijemné, ale nutné adaptační kroky by obě strany mohly a měly provést, zaměřili se na bubáka ztělesněného Thúkýdidovou zmínkou o „nevyhnutelnosti“. Vetchou slámu, ze které bubák byl, měl sežehnout argument, že válka mezi Washingtonem a Pekingem přece není daná osudem. Rozhovory Baracka Obamy a Si Ťin-pchinga během schůzky na nejvyšší úrovni v roce 2015 se výslovně dotkly i Thúkýdidovy pasti. Prezident Obama přitom zdůraznil, že přes strukturní napětí, které rozmach Číny vyvolává, „dokážou obě země své neshody řešit“. Zároveň oba prezidenti – řečeno Siovými slovy – uznali, že „pokud by se významné země opakovaně dopouštěly chybných strategických výpočtů a přehmatů, mohly by na sebe takovou past nastražit“.

Naprosto souhlasím, že válka mezi Spojenými státy a Čínou není nijak nevyhnutelná – a Thúkýdidés by souhlasil, že nevyhnutelná nebyla ani válka mezi Athénami a Spartou. Jak je zřejmé z kontextu, zmínku o nevyhnutelnosti myslel hyperbolicky. Upozornění na Thúkýdidovu past nemá být fatalistické ani pesimistické. Odpoutává však naši pozornost od novinových titulků a oficiální rétoriky a nutí nás uvědomit si, jak ohromný tektonický tlak musí Peking a Washington zvládat, pokud mají setrvat v míru.

Kdyby se v Hollywoodu točil film o přípravách na válku mezi Čínou a Spojenými státy, žádný casting by pro hlavní role nenašel lepší představitele než Si Ťin-pchinga a Donalda Trumpa. Jeden i druhý je ztělesněním základních aspirací svého národa na celosvětovou prestiž. Když byl Si v roce 2012 dosazen do

nejvyšší stranické funkce, měla se tím zdůraznit role, již Čína jakožto vzrůstající se mocnost hraje. Zvolení Donalda Trumpa v kampani, během níž o Číně zaznělo mnoho negativního, zase dává najevo, že dominantní velmoc hodlá reagovat energicky. Po osobní stránce se Trump a Si diametrálně liší, avšak coby protagonisté v zápase o prvenství projevují výrazné shody, v nichž zaznívá předzvěst budoucího dění:

- Jsou motivováni ambicí zajistit své zemi někdejší velikost.
- Zemi vedenou druhým státníkem považují za hlavní zábranu v uskutečnění svého snu.
- Jsou hrdí na své jedinečné vůdcovské schopnosti.
- Mají za to, že v obrození své vlasti hrají klíčovou osobní roli.
- Vyhlásili dalekosáhlý domácí program, který vyzývá k radikálním změnám.
- Probudili k životu populistické a nacionalistické hnutí, jež má za cíl „vysušit bažinu“ domácí korupce a zastrašit druhého při pokusech překazit historické poslání svého národa.

Povede rýsující se spor obou velkých zemí k válce? Budou se prezidenti Trump a Si nebo jejich zástupci ubírat po tragické dráze předáků Athén a Sparty, vlád Velké Británie a Německa? Nebo najdou způsob, jak se válce vyhnout, jako se to před sto lety podařilo Velké Británii a Spojeným státům a po čtyřicet let studené války Spojeným státům a SSSR? To dnes samozřejmě nikdo nemůže vědět. Můžeme však považovat za jisté, že dynamika, na kterou Thúkýdídés upozornil, nabude během následujících let na intenzitě.

Kdo chce, může Thúkýdidovu past popírat, ale ona zůstává realitou – a když ji vezmeme na vědomí, neznamená to prosté smíření s tím, co nutně musí přijít. Vůči budoucím generacím máme povinnost nespouštět tuto vrcholně brutální historickou tendenci ze zřetele a učinit vše, co je v našich silách, abychom se zpod tlaku pravděpodobnosti vymanili.

ÚVOD

Své dílo jsem nenapsal proto, abych si získal chvilkový potlesk, nýbrž jako majetek pro všechny čas.

— Thúkýdídés, *Dějiny peloponnéské války*

Stojíme na vrcholu. Vyšplhali jsme na nejvyšší bod a zůstaneme tu navždy. Jistě, jistě, existují tyhle ty takzvané dějiny. Ale dějiny, to je jen nepříjemnost, která se stává ostatním lidem.

— Arnold Toynbee ve vzpomínce na oslavy
diamantového výročí královny Viktorie v roce 1897

Stejně jako ostatní profesionální historikové se i já často setkávám s otázkou, jaká plynou z historie „poučení“. Odpovídám na to, že jediné poučení, které jsem ze studia minulosti načerpal já, zní: neexistují trvalí vítězové a poražení.

— Ramačandra Guha

To kdybychom jen věděli.“ Víc ze sebe německý „kancléř nebyl s to dostat. Přestože kolega z vlády na Theobalda von Bethmanna Hollwega naléhal, ten nedokázal vysvětlit, jak přesně došlo k tomu, že jeho vlastní rozhodnutí a rozhodnutí ostatních evropských státníků vedla k nejničivější válce, jakou svět do té doby zažil. Když v roce 1918 masakr „velké války“ dospěl ke konci, hlavní hráči mezitím přišli o vše, kvůli čemu bojovali: rakousko-uherská říše se rozpadla,

německý císař byl zapuzen a musel odejít do ústraní, ruský car byl svržen, Francie vykrvácela a Anglie přišla o bohatství i o veškerou sílu mladé generace. A to vše – kvůli čemu vlastně? To tak vědět.

Výrok Bethmanna Hollwega se o půl století později honil hlavou prezidentovi Spojených států. V roce 1962 byl pětáctýřicetiletý John F. Kennedy ve druhém roce prezidentského funkčního období a stále se snažil najít správný klíč k povinnostem vrchního velitele ozbrojených sil. Věděl, že má na dosah ruky nukleární arzenál, který by během několika minut mohl usmrtit stamiliony lidí. A kvůli čemu vlastně? Jedno dobové heslo hlásalo: *Better dead than red* – „Raději umřít než být rudý“. Kennedy tuto dichotomii odmítal, a to nejen jako nepřípustné zjednodušení, ale přímo lež. „Naším cílem,“ vyslovil se, „nesmí být mír na úkor svobody, nýbrž mír a svoboda.“ Otázka zněla, jak může spolu se svou administrativou dosáhnout obojího.

Během dovolené na rodinném sídle na mysu Cape Cod v létě roku 1962 se Kennedy začel do knihy *Srpnová děla* od Barbary Tuchmanové. Jde o strhující popis úvodních událostí první světové války v roce 1914. Autorka tu představuje úvahy a skutky německého císaře Viléma a jeho kancléře Bethmanna Hollwega, britského krále Jiřího V. a jeho ministra zahraničí Edwarda Greye, cara Mikuláše, rakouského císaře a uherského krále Františka Josefa a dalších mocnářů a politiků, kteří se jak náměsíční zřítili do propasti. Podle Tuchmanové nikdo z výše jmenovaných nechápal, jakému nebezpečí čelí. Výslednou válku nikdo nechtěl. Kdyby mohli vrátit čas, nikdo by neprovedl shodná rozhodnutí. A Kennedy, zabraný do úvah nad vlastní zodpovědností, se zařekl, že pokud

se někdy ocitne před rozhodnutím, jež by mohlo znamenat volbu mezi katastrofální válkou a mírem, bude si počínat tak, aby mohl dějinám dát lepší odpověď než Bethmann Hollweg.

V tu chvíli ovšem ještě netušil, co na něj osud chystá. V říjnu 1962 – pouhé dva měsíce poté, co knihu Barbary Tuchmanové dočetl – se střetl se sovětským generálním tajemníkem Nikitou Chruščovem ve vůbec nejhroživější konfrontaci v dějinách lidstva. Kubánská krize začala odhalením, že se Sověti pokoušejí tajně dopravit na Kubu – pouhých 150 kilometrů od Floridy – střely s jadernými hlavicemi. Situace rychle vyeskalovala od diplomatických pohrůzek k americké blokádě ostrova, vojenské mobilizaci v USA i v SSSR a několika mimořádně významným střetům včetně sestřelení amerického výzvědného letounu U-2 nad územím Kuby. Ve chvíli, kdy krize – vcelku trvající pouhých třináct dní – vrcholila, se Kennedy svému bratru Robertovi svěřil, že pravděpodobnost konečného vyústění v jadernou válku je podle jeho odhadu někde „mezi třetinou a polovinou“. Následný historický výzkum nepřinesl nic, co by nás nutilo tento odhad revidovat jako nadsazený.

Přestože si však Kennedy plně uvědomoval, jakému riziku čelí, opakovaně provedl rozhodnutí, o nichž věděl, že se jimi hrozba války – včetně jaderné – nesnižuje, ale *zvysuje*. Namísto utajeného vyjednávání pomocí diplomatických kanálů se rozhodl pro střet s Chruščovem před zraky světové veřejnosti, namísto flexibilního přístupu se rozhodl stanovit jednoznačnou podmínku, totiž odstranění sovětských raket, pohrozil, že dá rozkaz k náletům s cílem rakety zlikvidovat, ačkoli věděl, že by pak Sověti přikročili k odplatě vůči

Berlínu, a v předposlední den krize Chruščovovi předložil časově limitované ultimátum, jehož odmítnutí by od USA vyžadovalo vypálit první výstřel.

Jak si Kennedy zcela zřetelně uvědomoval, všemi uvedenými kroky zvyšoval riziko, že následné události a neovlivnitelná rozhodnutí jiných stran mohou vyprovokovat nukleární úder na americká města včetně Washingtonu, kde po celou dobu krize pobývala jeho rodina. Když například pohotovost amerického jaderného arzenálu zvýšil na stupeň Defcon II, učinil tak americké zbraně obranyschopnějšími vůči preventivnímu sovětskému zásahu, ale současně vyřadil celou řadu bezpečnostních pojistek. Při vyhlášení stupně Defcon II zaujali němečtí a turečtí piloti místa v kabinách bojových letounů NATO naložených nukleárními zbraněmi ve vzdálenosti pouhých dvou hodin letu od stanovených cílů na území Sovětského svazu. Elektronické pojistky jaderných zbraní ještě v té době neexistovaly, a žádná materiální ani technická překážka tedy pilotovi nebránila odletět nad Moskvu, svrhnout jadernou bombu a vyvolat třetí světovou válku.

Tato „nekontrolovatelná rizika“ nebylo možné odstranit, a Kennedy proto společně se svým ministrem obrany Robertem McNamarou provedl hloubkovou revizi organizačních procedur s cílem omezit možnost jakýchkoli incidentů a omylů na nejnižší možnou míru. Přese všechny tyto snahy však historikové odhalili minimálně deset případů, kdy se situace vymykala Kennedyho přímé kontrole a došlo k omylům, jež mohly vyvolat válku. Při jedné akci například americká protiponorková obrana svrhla kolem sovětských ponorek výbušniny s cílem donutit je vyplout nad hladinu, ale sovětský kapitán dospěl k závěru, že je terčem útoku,

a scházelo jen málo k tomu, aby vypálil torpéda s jadernými hlavicemi. Pilot výzvědného letounu U-2 zase omylem přeletěl nad územím Sovětského svazu a vyvolal v Chruščovovi obavy, že si Washington zpřesňuje souřadnice na preventivní jaderný útok. Kdyby kterýkoli podobný incident vyvolal jadernou třetí světovou válku, dokázal by JFK vysvětlit, jaký na to měla jeho rozhodnutí vliv? Dokázal by na pátravou otázku dát lepší odpověď než Bethmann Hollweg?

Spleť kauzálních vazeb v lidském životě je odpradáвна problémem pro filozofy, právníky i sociální vědce. Při rozboru toho, jak vlastně propukají války, se historikové zaměřují především na bezprostřední, blízké příčiny. V případě první světové války sem patří atentát na habsburského arcivévodu Františka Ferdinanda a rozhodnutí cara Mikuláše II. zmobilizovat proti centrálním mocnostem ruské ozbrojené síly. Kdyby kubánská krize vyústila ve válku, bezprostředními příčinami by byl například rozkaz kapitána sovětské ponorky nenechat se potopit a vypálit torpéda nebo nenadálé rozhodnutí některého tureckého pilota vznést se nad Moskvu a svrhnout jadernou nálož. Bezprostřední příčiny válek jsou nepochybně důležité. Průkopník vědecké historie však měl za to, že za očividnými příčinami krveprolití se skrývají jiné, ještě významnější: Thúkýdídés nás učí, že důležitější než ony jiskry, jež zažehly válečný požár, jsou strukturní faktory, na nichž válka spočívá, tedy okolnosti, za nichž jinak zvládnutelný vývoj může s nepředvídanou prudkostí eskalovat a přinést nepředstavitelné důsledky.

THÚKÝDIDOVA PAST

Vůbec nejcitovanějším výrokem v oboru analýzy mezinárodních vztahů je zjištění starořeckého dějepisce Thúkýdida: „Vzestup Athén a strach tím probuzený ve Spartě byly tím, co učinilo válku nevyhnutelnou.“

Thúkýdidův spis pojednává o peloponnéské válce, konfliktu, který v 5. století př. n. l. postihl autorovu vlast – městský stát Athény – a postupem času zachvátil skoro celé antické Řecko. Thúkýdídés měl rozsáhlé vojenské zkušenosti a nyní sledoval, jak Athény otrásají postavením hlavní řecké mocnosti té doby, vojenské Sparty. Viděl, jak mezi oběma mocnostmi propukají ozbrojené střety, a přesně zaznamenal strašlivé oběti, jež si boje vyžádaly. Nedožil se – možná naštěstí – hořkého konce, kdy zesláblá Sparta nad Athénami nakonec zvítězila.

Zatímco jiní autoři udávali pro peloponnéskou válku řadu dílčích příčin, Thúkýdídés zamířil k jádru věci. Upřením pozornosti k „vzestupu Athén a strachu tím probuzenému ve Spartě“ pojmenoval fundamentální motivaci, jež stojí u kořene těch nejkatastrofálnějších a nejhůře srozumitelných válek v dějinách. Bez ohledu na sledované cíle platí, že kdykoli vzrůstající mocnost začne hrozit vytlačení dominantní mocnosti, vyvolává to tektonický tlak, v jehož důsledku je ozbrojený střet pravidlem, ne výjimkou. Stalo se to Athénám a Spartě v 5. století př. n. l. i Německu a Velké Británii před sto lety a málem to vedlo k válce mezi USA a SSSR v padesátých a šedesátých letech 20. století.

Jak to tak bývá, i Athény měly za to, že jejich rozmach je světu ku prospěchu. V průběhu padesáti let, které konfliktu předcházely, se etablovaly jako zárný

vzor civilizace. Mohly se pyšnit filozofií, dramatem, architekturou, demokracií, dějepisectvím i námořnictvem, a to na úrovni, jakou svět do té doby neviděl. Rychlý rozmach Athén začal ohrožovat Spartu, která si na Peloponnéském poloostrově navykla na pozici dominantní mocnosti. S tím, jak narůstala athénská sebedůvěra a hrdost, sílily i požadavky na projevy úcty a bytněla očekávání, že dojde ke změnám, v nichž se nová realita mocenských poměrů odrazí. To vše – uvádí Thúkýdídés – byly přirozené reakce na změnu vlastního postavení. Jak by si Athénané mohli nemyslet, že se jejich zájmům musí přiznat větší váha? Jak by mohli neočekávat, že budou mít při řešení sporů větší vliv?

Stejně tak ale – vysvětluje Thúkýdídés – bylo přirozené, že Sparťané považovali athénské nároky za projev nerozumu, a dokonce nevděku. Kdo – ptali se právem – Athénám zajistil bezpečnostní rámec, díky němuž mohly vzkvétat? Zatímco se nadýmaly pocitem vlastního významu a vznášely nárok na větší vliv a rozhodovací pravomoci, Sparta odpovídala znejistěním, obavami a odhodláním bránit status quo.

Podobnou dynamiku lze odhalit v mnoha jiných prostředích včetně rodinných vazeb. Co musíme očekávat, když dospívající mladý muž začne tu a tam zastiňovat staršího sourozence nebo přímo vlastního otce? Má se rozdělení ložnic, skříní a místa u stolu upravit tak, aby kromě věku odráželo i tělesnou velikost? U živočišných druhů, u nichž dominuje alfa samec, například u goril, se vždy současně s tím, jak potenciální nástupce roste a sílí, připravují hlava smečky a uchazeč o nástupnictví k boji. A když v průmyslové branži dojde k tomu, že prudké technologické změny

umožní nově se rozmáhajícím firmám typu Apple, Google nebo Uber vniknout do nových odbytových oblastí, důsledkem je často vypjatá konkurence, která etablované firmy typu Hewlett-Packard či Microsoft nebo tradiční taxikáře staví před dilema: buď se adaptovat a přizpůsobit vlastní obchodní model, nebo zaniknout.

Thúkýdidovou pastí se míní přirozené a nevyhnutelné narušení poměrů, k němuž dojde, kdykoli rozmáhající se ohnisko moci hrozí vytlačením dominantního ohniska. K tomu může dojít v libovolné sféře, avšak na poli mezinárodních vztahů to má nejhroživější důsledky. Neboť stejně jako historicky první příklad Thúkýdidovy pasti vyústil ve střet, který srazil antické Řecko na kolena, i diplomacie následných tisíciletí se odehrávala v hroživém stínu tohoto fenoménu. Dnes přivádí obě velké mocnosti současného světa na cestu směřující ke kataklyzmatu, po kterém žádná ze stran netouží, ale možná se mu nebudou schopny vyhnout.

JSOU SPOJENÉ STÁTY A ČÍNA PŘEDURČENY K VÁLCE?

Rozmach Číny s sebou nese rychlý a co do rozsahu historicky zcela nevídaný posun globální mocenské rovnováhy. Pomyslná firma jménem USA zajišťovala v letech hned po druhé světové válce 50 procent globální ekonomiky, zatímco v roce 1980 už tento podíl dosahoval jen 22 procent a po třech desetiletích dvouciferného hospodářského růstu Číny poklesl na současných 16 procent. Při zachování nynějších trendů se podíl USA na globální hospodářské produkci za

dalších třicet let sníží na pouhých 11 procent. Za totéž období se čínský podíl na globální ekonomice prudce vznesl ze 2 procent roku 1980 přes 18 procent roku 2016 na 30 procent roku 2040.

Díky ekonomickému vývoji se Čína mění v impozantního politického a vojenského konkurenta. Když Spojené státy v období studené války neobratně reagovaly na sovětské provokace, objevil se v Pentagonu nápis, který hlásal: „Kdybychom se někdy ocitli před skutečným nepřítelem, jsme v kaši.“ Čína je vážný potenciální nepřítel.

Možnost, že by se USA s Čínou ocitly ve válce, se zdá nepravděpodobná a byla by velmi nerozumná. Připomínky stoletého výročí první světové války nám však ukázaly, že člověk je schopen i velkých pošetilostí. Když se tvrdí, že americko-čínská válka je „nepředstavitelná“, vypovídá se tím něco o možnostech skutečného světa? Nebo je řeč jen o mezích našich mentálních schopností?

Kam oko dohlédne, vznáší se nad světovým uspořádáním klíčová otázka, zda se Čína a Spojené státy dokážou vyhnout Thukýdiově pasti. Většinou takového poměřování sil skončilo špatně. K tomu, že významná vzrůstající mocnost ohrozila postavení dominantní mocnosti, došlo za období posledních pěti set let šestnáctkrát a ve dvanácti případech situace vedla k válce. Ona čtveřice případů, kdy k válečnému střetu nedošlo, nastala, pokud ze strany etablovaného vládce i jeho vyzývatele došlo k ohromným a bolestivým adaptačním postojům i reálného počínání.

I Spojené státy a Čína se mohou válce vyhnout, ale jedině tehdy, pokud si dokážou vstřípit dvě obtížné pravdy. Za prvé: při zachování současné trajektorie je

válka mezi USA a Čínou během několika následujících desetiletí nejenom možná, ale i mnohem pravděpodobnější, než se dnes uznává. Z historického pohledu platí obecně, že válka je pravděpodobnější než zachování míru – a podceňováním rizika hrozbu jen zvyšujeme. Pokud vedení v Pekingu a Washingtonu setrvá v počinání, na které si navyklo za posledních deset let, pak USA a Čína takřka nepochybně spějí k válce. Za druhé: *válka není nevyhnutelná.* Historie ukazuje, že dominantní velmoci mohou své vztahy s rivaly – dokonce i s rivaly, u nichž hrozí, že je předstihnou – regulovat tak, aby k válce nedošlo. Popis těchto úspěchů i nezdarů je pro dnešní státníky zdrojem mnohých poučení. Jak poznamenal George Santayana, jen ti, kdo se o dějiny nezajímají, jsou odsouzeni je zopakovat.

Následující kapitoly popisují zdroje Thúkýdidovy pasti, analyzují její dynamiku a vysvětlují, jaké má důsledky pro dnešní soutěž mezi USA a Čínou. První část knihy podává stručné shrnutí rozmachu Číny. To, že Čína roste, ví každý, ale málokdo chápe rozsah tohoto růstu a jeho důsledky. Řečeno parafrází někdejšího výroku Václava Havla, stalo se to všechno tak rychle, že jsme se ani nestačili divit.

Druhá část knihy zasazuje současný vývoj americko-čínských vztahů do širšího historického kontextu. To nám jednak pomáhá rozumět současnému dění, jednak nám to skýtá náznaky, kam vývoj směřuje. Podaný přehled sahá do minulosti vzdálené dva a půl tisíce let, až do doby, kdy rychlý rozmach Athén šokoval dominantní válečnickou Spartu a vedl k peloponéské válce. Nejvýznamnější příklady z období posledních pěti set let nám také dávají představu o tom, jak se může pod vlivem napětí mezi stoupající a panující

mocností rozložení sil zvrhnout ve válečný střet. Každého by měla zarazit a přimět k zamyšlení historická analogie, která má ke dnes panující nevraživosti zvlášť blízko, totiž vzdor Německa vůči britskému globálnímu impériu v období před první světovou válkou.

Třetí část knihy si klade otázku, zda máme současné trendy v americko-čínských vztazích chápat jako znaky blížící se bouře podobných rozměrů. Každodenní novinové zprávy o „agresivním“ počínání Číny a neochotě akceptovat „mezinárodní systém pravidel“, jak jej Amerika nastolila po druhé světové válce, líčí incidenty a náhodné střety, které připomínají rok 1914. Zároveň je namístě předeepsat si řádnou dávku sebe-reflexe. Kdyby Čína byla „stejná jako my“, tedy stejná, jako byly Spojené státy, když počátkem 20. století vpadly na mezinárodní scénu v pevném přesvědčení, že následujících sto let má představovat americkou éru, byla by vzájemná rivalita ještě vyhrocenější a vyhnout se válce by bylo ještě obtížnější. Kdyby se Čína skutečně ubírala v amerických stopách, pak by čínská vojska prosazovala vůli Pekingu od Mongolska po Austrálii, stejně jako si Theodore Roosevelt přetvořil „naši polokouli“ tak, aby to vyhovovalo jeho zájmům.

Oproti dráze, kterou se při vyšvihnutí na první místo ubíraly Spojené státy, se Čína vydala po jiné trajektorii. Přesto můžeme u mnoha aspektů rozmachu Číny vnímat jistou podobnost. Co vlastně Čína prezidenta Si Ťin-pchinga chce? Jednou větou: vrátit Číně její velikost. Nejvyšší i nejniternější ambicí více než miliardy čínských občanů je zajistit své vlasti bohatství i moc. Jejich cílem je Čína tak bohatá a tak mocná, že ostatním národům nezbude nic jiného než uznat její zájmy a vzdát jí respekt, jaký zasluhuje. Už sám

dosah a ambicióznost tohoto „čínského snu“ by nás měla zbavit veškerých iluzí o tom, že se Čína stane „zodpovědným akcionářem“ a spor mezi Čínou a USA se přirozeně utlumí. Zvláště zřetelně to platí, přihlédneme-li ke „střetu civilizací“, jak o něm hovoří můj bývalý kolega Sam Huntington, tedy k historické křižovatce, na níž se sblížení obou mocností vzhledem k zásadní odlišnosti čínských a amerických hodnot jeví jako ještě přeludnější.

I když se však překonání současných rivalit jeví jako těžko předvídatelné, ozbrojený konflikt se zdá daleko. Je to tak doopravdy? Faktem naopak je, že cesty vedoucí k válce jsou mnohem rozmanitější, snadněji představitelné, a dokonce mnohdy všednější, než se člověku chce věřit. Konfrontací v Jihočínském moři, Východočínském moři nebo kyberprostoru počínaje a spirálou vymknuvšího se obchodního konfliktu konče je až děsivě snadné načrtnout scénáře, jež končí vzájemným zabíjením amerických a čínských vojáků. Žádný z nich sice nepůsobí zvláště pravděpodobně, ale když si vzpomeneme na nezamýšlené důsledky zavraždění habsburského arcivévody nebo Chruščova jaderného dobrodružství na Kubě, připomene nám to, jak těsná mezera dělí události „zcela vyloučené“ od pouze „nepravděpodobných“.

Čtvrtá část knihy pak vysvětluje, proč válka *není* nevyhnutelná. Většina politických analytiků či komentátorů i běžná veřejnost se k možnosti válečného konfliktu staví s naivní lhostejností, fatalisté naopak mají za to, že se jakási nevladatelná síla rychle blíží k nehybnému objektu. Jedna i druhá strana se mýlí. Když se vedení obou zemí pustí do studia úspěchů a nezdárů minulosti, odhalí se jim bohatý zdroj indicií a na

jejich základě lze zformulovat strategii, s jejíž pomocí mohou obě země i bez války realizovat všechny své životní zájmy.

Když se pět tisíc let stará civilizace čítající 1,4 miliardy lidí vrací na výsluní, nejedná se o „problém“, který bychom měli prostě „vyřešit“. Jedná se o *dlouhodobý stav*, o situaci, s níž se bude potýkat nejméně celá jedna generace. A má-li tato snaha dojít úspěchu, bude to vyžadovat cosi podstatnějšího než jen nová hesla, častější prezidentské schůzky a nová jednání ministerských pracovních skupin. Máme-li vzájemný vztah obou velmocí ukormidlovat i bez války, bude to den za dnem a týden za týdnem vyžadovat od obou vlád soustředěnou pozornost na nejvyšší úrovni. Bude nutné projevit hluboké vzájemné porozumění, jaké bylo možno naposledy pozorovat během rozhovorů Henryho Kissingera a Čou En-laje při obnovení americko-čínských vzájemných vztahů v sedmdesátých letech. A především to bude vyžadovat radikálnější proměnu postojů i reálných skutků ze strany vedení i veřejnosti, než o jakou se zatím kdokoli pokusil. Máme-li uniknout čelistem Thúkýdidovy pasti, musíme být připraveni promýšlet nemyslitelné a představovat si nepředstavitelné. Nemá-li sklaptop Thúkýdidova past, bude v tomto případě nutné ohnout oblouk historie.

První část

VZESTUP ČÍNY

„NEJVĚTŠÍ HRÁČ V DĚJINÁCH SVĚTA“

Nemáte potuchy, co jsou Athénané za lidi. Neustále vymýšlejí nové plány a rychle je uskutečňují. Vytvoří si plán, a pokud se zdaří, je ten výsledek jako nic v porovnání s tím, co udělají poté.

— Thúkýdídés, proslov korintského vyslance
před spartským shromážděním, 432 př. n. l.

Nechte Čínu spát, protože až se probudí, otřese to světem.

— Napoleon, 1817

Krátce poté, co se David Petraeus stal v září 2011 ředitelem CIA, odebral jsem se nejúspěšnějšího žijícího generála navštívit v kanceláři ve virginském Langley. Známe se od osmdesátých let, kdy se připravoval na doktorát na Princetonu a já na Harvardu řídil John F. Kennedy School of Government. Zůstali jsme v kontaktu, zatímco stoupal po hodnostním žebříčku americké armády a já pokračoval v akademické práci s několika výpomocemi na ministerstvu obrany. Po pár úvodních větách věnovaných jeho nové funkci jsem se Davida zeptal, jestli mu už staří praktici z CIA začali zpřístupňovat slavné

tajné „klenotnice“, tedy složky obsahující ta největší a nejpřísněji střežená tajemství americké vlády. Usmál se a odpověděl: „To si piš.“ Pak ale vyčkával, co řeknu dál.

Já se po krátké pauze zeptal, co už ví o kontaktních osobách v „hlubokém spánku“, tedy o lidech, se kterými sice CIA navázala vztah, ale jejich hlavním úkolem v podstatě je vést v dané zemi úspěšný život a dopodrobna se seznámit s její kulturou, obyvatelstvem a vládou. Příslib agentury zní, že jim různými zvenčí neodhalitelnými způsoby vypomůže s profesionálním uplatněním, a oplátkou chce pouze tolik, aby na požádání – a může to být jen jednou dvakrát za deset let – zaslali rozmyšlené a upřímně zformulované postřehy ohledně toho, co se v dané zemi děje a k čemu nejspíš dojde v budoucnu.

V tu chvíli už se ke mně David nakláněl přes stůl a já otevíral hlášení člověka, jehož pronikavé a prozíravé pochopení situace by bylo pro Washington ideální oporou, pokud by měl úspěšně reagovat na největší geopolitickou výzvu naší doby. Jak jsem novému řediteli řekl, dotyčný jedinec dosáhl naprosto nepředvídatelných osobních úspěchů, současně měl příležitost zblízka pozorovat čínské otřesy – velkým skokem a kulturní revolucí šedesátých let počínaje a Teng Siao-pchingovým nastolením kapitalistického kurzu konče –, a dokonce navázal seriózní pracovní vztahy s mnoha členy čínského vedení včetně budoucího čínského prezidenta Si Ťin-pchinga.

Začal jsem předčítat první okruh otázek, kterým padesátistránkový dotazník začínal:

- Hodlá současné vedení Číny vážně usilovat o to, aby Čína v dohledné budoucnosti předběhla Spojené státy, pokud jde o vliv na asijské země, a stala se na tomto kontinentu nejsilnější mocností?
- Jakou strategii sleduje Čína při pronikání na první místo?
- Jaké hlavní překážky Číně v realizaci zvolené strategie brání?
- Je pravděpodobné, že Čína stanoveného cíle dosáhne?
- Pokud ano, jaké to bude mít důsledky pro její asijské sousedy a pro Spojené státy?
- Je konflikt mezi Čínou a USA nevyhnutelný?

Dotyčná kontaktní osoba podala na tyto i mnohé další otázky nedocenitelné odpovědi. Poodhalila skryté úvahy čínského vedení. Strážlivě odhadla riziko možného budoucího silového střetu mezi oběma zeměmi. A poskytla zpravodajské informace, o něž se bylo možné aktivně opřít, informace, s jejichž pomocí by bylo možné zkusit zabránit nepředstavitelnému.

Li Kuang-jao samozřejmě nebyl žádný špion. Mozkem, srdcem i duší patřil Singapuru. Avšak tento státník, zesnulý roku 2015, byl hlubokou studnicí moudrosti, všem na očích, a přitom skrytou. Hlášení, které jsem Davidovi poskytl, bylo ukázkou z knihy *Li Kuang-jao. Postřehy mistra o Číně, Spojených státech a světě*, kterou jsem vydal v roce 2013 ve spolupráci s Robertem Blackwillem a Alim Wynem. Jakožto zakladatel a dlouhá léta prezident drobného městského státu Li proměnil malou, chudou a zcela irelevantní rybářskou vesnici v moderní megapoli. Jakožto etnický Číňan s titulem z Cambridge byl ztělesněním splynutí konfucianismu s hodnotami vyšších britských vrstev. A až

do své smrti v roce 2015 byl také nepochybně vůbec nejlepším externím pozorovatelem Číny.

Jeho postřehy o dění v Číně i ve světě z něj učinily žádaného strategického poradce prezidentů a předsedů vlád na všech světadílech včetně všech amerických prezidentů od Richarda Nixona po Baracka Obamu. V jeho pronikavém pochopení Číny se neodrážel jen „unikátní smysl pro strategii“,¹ jehož si cenil Henry Kissinger, ale také intenzivně pocítovaná potřeba dozvědět se o tomto spícím obrovi co nejvíce. V éře Maova agrárního marxismu sice hospodářská a politická moc Číny nebyla tak zjevná jako dnes, přesto země představovala kolos, v jehož stínu si ostrovní státeček hledal světlo k přežití. Li jako jeden z prvních pochopil skutečnou povahu Číny – a také její plný potenciál.

K tomu přistupoval ten jedinečný fakt, že zatímco Li pozoroval Čínu a její vedení, oni zkoumali jeho a jeho zemi. Když koncem sedmdesátých let začal Teng uvažovat, jak Čínu přimět k rychlému přechodu na tržní ekonomiku, považovalo čínské vedení Singapur za laboratoř nejenom hospodářského, ale i politického vývoje. Li strávil tisíce hodin v osobních rozhovorech s čínskými prezidenty, premiéry, ministry a dalšími vlivnými funkcionáři „severního souseda“.² Všichni vrcholní představitelé Číny od Teng Siao-pchinga po Si Ťin-pchinga ho označili za svého „učitele“, což je v čínské kultuře výraz vrcholné úcty.

1/ Předmluva Henryho Kissingera k *Lee Kuan Yew*, str. ix.

2/ Od roku 1976 až do své smrti navštívil Li Čínu 33krát. Pouze v rozmezí let 1990–2011 pak Singapur s cílem podrobně se seznámit s vnitřním fungováním země navštívilo přibližně 22 000 čínských funkcionářů. Viz Buckley, „In Lee Kuan Yew, China Saw a Leader to Emulate“.

Hlavní poučení, které jsem novému řediteli CIA z Li-ových odpovědí předal, se týká otázky, která je při pohledu na trajektorii čínského vývoje nejhroživější. Jaký má dramatická transformace Číny význam pro globální mocenskou rovnováhu? Li odpověděl emfaticky: „Čína mění globální rovnováhu do té míry, že svět musí najít rovnováhu novou. Není možné se tvářit, že to je prostě jen další velký hráč. *Toto je největší hráč v dějinách světa.*“³

MOHLY BY SE SPOJENÉ STÁTY OCITNOUT NA DRUHÉM MÍSTĚ?

Na Harvardově univerzitě vyučuji předmět věnovaný problematice národní bezpečnosti a přednášku o Číně vždy zahajuji krátkým kvízem. V první otázce po studentech chci, aby srovnali Čínu a USA ve stavu k roku 1980 se současnými pozicemi obou zemí. Studenti jsou z dosažených zjištění stále znovu v šoku. Pohled na tabulku s údaji z roku 2015 nejspíš objasní, proč tomu tak je.

Čínská ekonomika v poměru k ekonomice USA

	1980	2015
HDP	7%	61%
Dovoz	8%	73%
Vývoz	8%	151%
Měnové rezervy	16%	3140%

Údaje v přepočtu na americké dolary. Zdroj: Světová banka.

V rozmezí jediné generace došlo k tomu, že se země, kterou mezinárodní žebříčky zprvu vůbec neregistrovaly, vyšvihla na vrchol. V roce 1980 činil hrubý domácí produkt (HDP) Číny méně než 300 miliard dolarů; v roce 2015 už to bylo 11 bilionů dolarů a při přepočtu podle tržních směnných kurzů se jedná o druhou největší ekonomiku na světě. V roce 1980 obchodovala Čína s vnějším světem v objemu necelých 40 miliard dolarů; do roku 2015 tato částka vzrostla stokrát, na 4 biliony.⁴ Počínaje rokem 2008 byl *přírůstek* čínského HDP za každé dva roky větší než celá indická ekonomika.⁵ Dokonce i v roce 2015, kdy byl její růst relativně nižší, vytvořila čínská ekonomika za každých šestnáct týdnů jedno nové Řecko a za každých pětadvacet týdnů nový Izrael.

V období nevídaného rozmachu v letech 1860–1913, kdy Spojené státy šokovaly evropské metropole tím, že předstihly Velkou Británii a staly se největší ekonomikou světa, dosahovaly USA v průměru čtyřprocentního ročního růstu.⁶ Čínská ekonomika počínaje rokem 1980 roste o deset procent ročně. Podle „pravidla dvaasedmdesáti“ – vydělte číslo 72 výší ročního

4/ Viz World Bank, „Merchandise Imports (Current US\$)“; World Bank, „Merchandise Exports (Current US\$)“.

5/ Ano, skutečně: Čína každé dva roky navyšuje své HDP přibližně o ekvivalent ekonomiky Indie. Například v roce 2012 měla Čína HDP ve výši 8,6 bilionu dolarů a v roce 2014 ve výši 10,6 bilionu dolarů. Za tyto dva roky tedy Čína navýšila své HDP přibližně o dva biliony dolarů. HDP Indie pak v roce 2012 byl 1,8 bilionu dolarů, v roce 2013 1,9 bilionu dolarů a v roce 2014 2 biliony dolarů. Údaje o HDP (v amerických dolarech při současných cenách) čerpám z World Economic Outlook Database, vedené Mezinárodním měnovým fondem.

6/ Vypočteno na základě údajů o historickém růstu HDP podle Angus Maddison Project. Viz „GDP Levels in Western Offshoots, 1500–1899“, v: Angus Maddison, *The World Economy*, str. 462, 463.

růstu a zjistíte, za jak dlouho se daná ekonomika nebo investice zdvojnásobí – se čínská ekonomika zdvojnásobila každých sedm let.

Pokud máme pochopit, jak nevídaný fenomén to je, musíme použít delší časovou škálu. V 18. století podnítila Velká Británie průmyslovou revoluci a ta vedla ke zrodu moderního světa, jak jej známe dnes. V roce 1776 Adam Smith vydal *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* ve snaze vysvětlit, jak tržní kapitalismus po tisícileté éře bídy vytváří nové statky a novou střední třídu. Sedmnáct let nato dorazil do Číny vyslanec krále Jiřího III. (téhož „pomateného krále Jiřího“, který prohrál revoluční válku se Spojenými státy) a navrhl navázání bilaterálních vztahů. Britští dělníci byli v té době neskonale produktivnější než jejich čínské protějšky.⁷ Číňané byli početný národ, a to již mnoho set let, ale byli chudí. Čínský pracovník po celodenní dřině vytvořil sotva dost na to, aby uživil sebe a svou rodinu; státu tak zbývala jen malá nadhodnota na žold vojákům nebo na investice do výzbroje, například do námořnictva (které čínští císařové po čtyři tisíce let – jen s jednou padesátiletou výjimkou – zcela opomíjeli), s jehož pomocí by

7/ Pro tento rozdíl v produktivitě je řada příkladů. Britové dosáhli v produkci příze 66krát vyšší produktivity využitím Hargreavesovy *spinning jenny*, což byla klíčová dobová inovace, po které Číňané nesáhli. Viz Mokyr, *The Lever of Riches*, str. 221. Produktivita Nizozemců při výrobě tkanin, v dané době srovnatelná s produktivitou Britů, byla šestkrát vyšší než produktivita nejrozvinutějšího regionu Číny, delty řeky Jang-c'-ťiang. Viz Li, Luiten van Zanden, „Before the Great Divergence?“, str. 972. Navíc byla válečná kapacita kolem roku 1800 v západních zemích pětkrát vyšší než v zemích Východu, což – tvrdí Ian Morris – „má podstatnou souvislost s tím, proč britské síly ve čtyřicátých letech 19. století tak snadno smetly čínská vojska“. Viz Morris, *Why the West Rules – for Now*, str. 496, 634–635.

země mohla šířit zář své moci i mimo vlastní území. Dnes vykazuje čínská pracovní síla oproti americkému protějšku čtvrtinovou produktivitu. Pokud v rozmezí následujících deseti či dvaceti let dosáhnou Číňané poloviční produktivity Američanů, bude čínská ekonomika dvojnásobkem americké, a pokud se Američanům produktivitou vyrovnají, bude čínská ekonomika ve srovnání s americkou čtyřikrát větší.

Tyto elementární propočty představují zásadní problém pro jakoukoli snahu Washingtonu „vyvážit“ vzrůstající váhu Číny. V roce 2011 ministryně zahraničí Hillary Clintonová s velkou pompou vyhlásila zásadní „obrat“ americké zahraniční politiky, spočívající v tom, že Washington přesune pozornost a materiální zdroje ze Středního východu do Asie.⁸ Slovy prezidenta Obamy: „Po období deseti let, kdy jsme vedli dvě války, jež si vyžádaly mnoho prostředků i krve, obracíme Spojené státy pozornost k ohromnému potenciálu asijsko-tichomořské oblasti.“⁹ Prezident slíbil, že v regionu navýší americkou diplomatickou, hospodářskou a vojenskou přítomnost, a projevil odhodlání stát se protiváhou regionálního vlivu vzrůstající se Číny. Toto „obnovení rovnováhy“ prezident Obama prezentoval jako jeden z hlavních zahraničněpolitických úspěchů své administrativy.

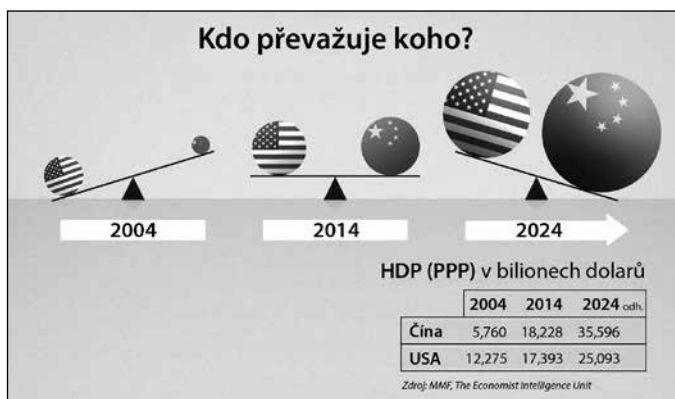
Řízením iniciativy byl pověřen tehdejší tajemník ministryně zahraničí Kurt Campbell a v knize z roku 2016 nazvané *Obrat. Budoucnost americké diplomacie v Asii* předkládá pečlivě zformulovanou argumentaci pro názor, že „velké obnovení rovnováhy“

8/ Clintonová, „America's Pacific Century“.

9/ „Remarks by President Obama to the Australian Parliament“, 17. listopadu 2011.

není pouhou aspirací. Přes veškerou snahu ale není schopen předložit žádné přesvědčivé statistické údaje, které by jeho tezi dokazovaly. Údajný přesun pozornosti se nijak neprojevil v množství času, který problematice věnuje prezident, času, který jí je věnován na schůzích hlavních a vedlejších členů Národní rady pro bezpečnost, délce osobních jednání s představiteli regionu, délce přeletů, počtu kotvicích lodí nebo rozpočtově přidělených částkách. Dodnes neukončené války v Iráku a Afghánistánu a navazující nové konflikty na území Sýrie a takzvaného Islámského státu v širokém pásmu Středního východu nadále vznášejí monopolní nárok, pokud jde o zacílení americké zahraniční politiky i prezidentův osobní program. Jak vzpomínal jeden zaměstnanec Obamovy administrativy: „Žádný odklon od Středního východu jsme nikdy nepocítili. Asi 80 procent velkých schůzí Národní rady pro bezpečnost se soustředilo na Střední východ.“¹⁰

I kdyby ale pozornost Spojených států nebyla upoutána jinde, stejně by Washington těžko mohl odolávat zákonům ekonomické gravitace. Porovnejme si relativní váhu americké a čínské ekonomiky, jako by se jednalo o dvojici závaží na protilehlých stranách houpačky. Závěr, který ze srovnání plyne, je velmi bolestný a zcela evidentní. Američané diskutují o tom, jestli mají méně došlapovat na levou nohu (Střední východ) a silněji došlápnout na pravou (Asie). Mezitím ale Čína roste a roste – třikrát rychleji než USA. Americká strana houpačky se proto zdvihla do té míry, že obě nohy budou brzy bíbat ve vzduchu.

To vše tvoří podtext úvodní otázky mého student-ského kvízu. Druhá otázka pak strhne z očí další závoj iluzí. Ptám se posluchačů: Kdy se může *reálně* stát, že se Spojené státy ocitnou na druhém místě? Ve kterém roce může dojít k tomu, že Čína předstihne USA a stane se největším trhem s automobily, s luxusním zbožím nebo prostě největší ekonomikou na světě?

Většina studentů ohromeně strne, když se dozvědí, že podle většiny indikátorů Čína předstihla Spojené státy *už dnes*. Coby největší výrobce lodí, oceli, hliníku, nábytku, oděvů, tkanin, mobilních telefonů a počítačů se stala centrem světové produkce.¹¹ Ještě víc studenty překvapí, že se Čína u většiny kategorií výrobků stala i největším světovým spotřebitelem. Amerika je sice kolébkou automobilu, ale Čína je dnes největším automobilovým producentem i největším trhem s auty. Čínští spotřebitelé si v roce 2015 pořídili dvacet milionů aut – o tři miliony víc, než kolik se jich prodalo

v USA.¹² Stejně tak je Čína největším trhem s mobilními telefony, uskuteční se zde největší objem internetových obchodů a v zemi žije největší počet uživatelů internetu.¹³ Čína stojí na prvním místě v importu oleje, spotřebě energie i instalaci solárních panelů.¹⁴ Možná nejvíce zdrcujícím zjištěním pro americké sebevědomí ale asi je, že i v roce 2016 (stejně jako ve všech letech počínaje finanční krizí roku 2008) se Čína udržela na pozici hlavního motoru globálního ekonomického růstu.¹⁵

ALE TO JE PŘECE VYLOUČENO!

Pro Američany vyrůstající ve světě, ve kterém Spojené státy byly *number one* – a to jsou všichni Američané zhruba od roku 1870 –, je nepředstavitelné, že by Čína mohla Ameriku z pozice největší světové ekonomiky vystrnadit. Ve Spojených státech je rozšířená představa, že ekonomické prvenství představuje jakési nezcizitelné právo, které se stalo přímo součástí národní identity.

Lpění Ameriky na vlastním světovém prvenství pomáhá objasnit, proč v roce 2014 propukl ve Washingtonu na schůzi Mezinárodního měnového fondu

12/ Viz „International Car Sales Outlook“.

13/ Viz „As China's Smartphone Market Matures, Higher-Priced Handsets Are on the Rise“; Hoffmann, Lannes, „China's E-commerce Prize“; McKirdy, „China's Online Users More Than Double Entire U.S. Population“.

14/ Dunnová, „China Is Now the World's Largest Net Importer of Petroleum and Other Liquid Fuels“; Enerdata, „Global Energy Statistical Yearbook 2016“; Martin, „China Is on an Epic Solar Power Binge“.

15/ Roach, „Why China Is Central to Global Growth“.

a Světové banky takový poprask, když MMF vydal každoroční zprávu o globální ekonomice. Tisk přišel s titulkem: „Amerika je teď číslo 2.“ Řečeno halasným sloganem webové stránky Marketwatch: „Ať se to podá, jak chce, příjemné to nebude, takže teď to prostě řeknu: už nejsme na prvním místě.“¹⁶ Střízlivější shrnutí závěrů MMF nabídly *The Financial Times*: „Je to úředně venku: podle odhadů MMF měla ekonomika USA v roce 2014 objem 17,4 bilionu dolarů, Číny 17,6 bilionu.“ K tomu list dodal, že „ještě v roce 2005 nedosahoval objem čínské ekonomiky ani poloviny americké. V roce 2019 bude podle odhadu MMF o 20 % větší.“¹⁷

MMF měřil čínské HDP pomocí parity kupní síly (PPP), což je standard dnes využívaný ve všech významných mezinárodních institucích, k jejichž úkolům patří vzájemné porovnávání národních ekonomik. Jak uvedla CIA, PPP „poskytuje nejlepší dostupné východisko k porovnání ekonomické síly a blahobytu různých zemí“. MMF vysvětluje: „Tržní kurzy jsou kolísavější a při jejich využívání může dojít k zásadním výkyvům v agregátních údajích o růstu i přesto, že tempo růstu jednotlivých zemí je stabilní. Za lepší míru celkového blahobytu je obecně považována PPP.“¹⁸ Pokud měříme paritou kupní síly, Čína už předstihla Spojené státy a tvoří přibližně 18 procent světového HDP – oproti dvěma procentům v roce 1980.¹⁹

V kruzích, v nichž se na americké hospodářské prvenství přísahá se zbožnou úctou, podniklo prohlášení

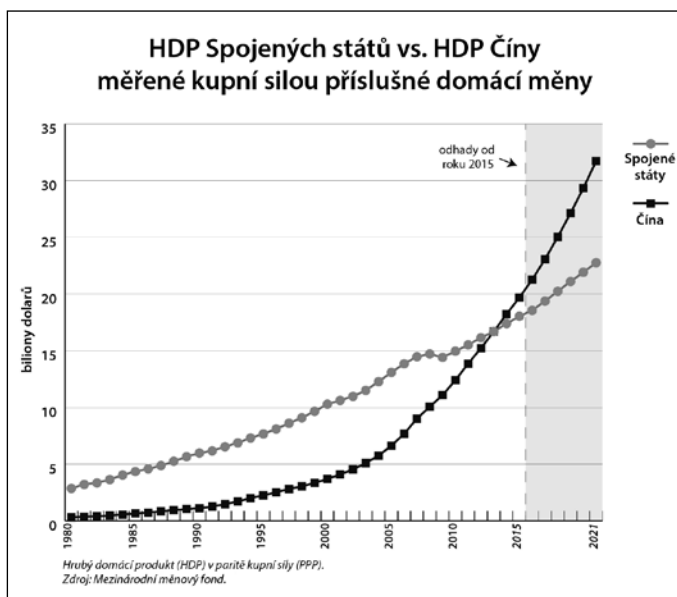
16/ Arends, „It's Official. America Is Now No. 2“.

17/ Giles, „The New World Economy in Four Charts“.

18/ Viz popis PPP v metodologii GDP v „Definitions and Notes“; Callen, „PPP Versus the Market. Which Weight Matters?“.

19/ Mezinárodní měnový fond, World Economic Outlook Database.

1. „Největší hráč v dějinách světa“

MMF energické pátrání po statistikách, podle kterých USA přece jen zůstávají na prvním místě. Sem patří HDP v přepočtu na hlavu, lepší započtení kvality života a blahobytu a nová zpřesňující vysvětlení pro dříve užívaný standard, který měřil HDP pomocí tržních směnných kurzů.²⁰ Jelikož s tím mnoho mých ctených kolegů nesouhlasí, požádal jsem nejvýznamnějšího akademicky etablovaného centrálního bankéře na světě, bývalého profesora MIT Stanleyho Fischera, aby mi sdělil, jak podle jeho názoru správně poměřovat americkou a čínskou ekonomiku. Fischer je autorem standardní učebnice makroekonomie, po jistou dobu řídil izraelskou centrální banku a v současnosti

20/ Viz např. Worstall, „China’s Now the World Number One Economy and It Doesn’t Matter a Darn“; Frankel, „Sorry, but America Is Still No. 1, Even If China Is Bigger“.

je zástupcem ředitele amerického Fedu. Mezi jeho bývalé studenty patří někdejší ředitel americké centrální banky Ben Bernanke i šéf Evropské centrální banky Mario Draghi. Zkrátka – Stanley Fischer ví, o čem mluví. A podle jeho mínění je PPP opravdu nejlepším způsobem měření, a to nejen pro zjištění vzájemné ekonomické síly. „Při srovnávání velikosti národních ekonomik,“ řekl mi, „zvláště pokud jde o vyhodnocení relativního vojenského potenciálu, je pro první odhad nejlepším měřítkem PPP. Udává, kolik letadel, raket, lodí, námořníků, pilotů, dronů, základen a dalších vojensky využitelných objektů si daný stát může pořídit a kolik za ně zaplatí ve vlastní měně.“²¹ Autoritativní ročenka *The Military Balance*, kterou vydává Mezinárodní institut strategických studií, s tímto soudem souhlasí a dodává, že „argumenty pro využití PPP jsou nejpřesvědčivější u Číny a Ruska“.²²

V období, kdy vzniká tato kniha, se v komentářích západního tisku k čínské ekonomice vžil výraz „zpomalení“. Pokud prohledáme zprávy seriálních listů o čínské ekonomice za období 2013–2016, zjistíme, že

21/ Fischer pokračuje: „Je ale důležité si uvědomit, že se tu jedná jen o první odhad. Zvláště u zboží, se kterým se mezinárodně obchoduje, například u ropy, poskytují tržní směnné kurzy lepší měřítko. Ještě důležitější pak je fakt, že mimo základní hospodářskou kapacitu má na vojenský potenciál dané země vliv i mnoho jiných faktorů včetně politické únosnosti zdanění obyvatel a schopnosti převést prostředky na posílení své národněbezpečnostní pozice.“ Týž fakt zdůraznil ekonom Charles Kindleberger, když napsal: „To, zda lze, či nelze platit reparace, bude – s poměrně velkou tolerancí, pokud jde o jejich velikost, a s tím, že nasazení hrubé síly tu ponecháváme stranou – záviset na tom, zda na daný úkol příslušná země vynaloží soustavné a odhodlané úsilí. Smířit se s takovýmto závěrem není pro ekonoma snadné.“ Viz Kindleberger, *Manias, Panics, and Crashes*, str. 225, 226.

22/ International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance* 2016, str. 495.

nejčastějším deskriptivním termínem, jehož se pro dění v Číně užívá, je právě výraz „zpomalení“.²³ Málokdo si ale položí otázku: zpomalení *vůči komu*? Pro popis výkonu americké ekonomiky si tisk naopak pro totéž období oblíbil výraz „oživení“. Jenže zkuste srovnat čínské „zpomalení“ s americkým „oživením“. Zpomalila Čína přibližně na stejné tempo jako USA? O něco víc? Nebo o hodně víc?

Ano, od propuknutí finanční krize a velké recese roku 2008 čínská ekonomika opravdu zpomalila – z 10 procent v období 1998–2008 na současných 6 až 7 procent v letech 2015 a 2016. Zatímco ale čínský hospodářský růst oproti tempu před propuknutím krize zpomalil přibližně o třetinu, globální hospodářský růst klesl skoro na polovinu. „Oživená“ americká ekonomika dosahuje za roky od velké recese každoročního růstu pouhých 2,1 procenta. Ekonomiky Evropské unie za totéž období každoročně rostou tempem 1,3 procenta a dál stagnují. Totéž platí o Japonsku, které za totéž období v průměru rostlo jen o 1,2 procenta.²⁴ Přes všechny řeči o čínském hospodářském zpomalení nespouštějte z paměti jeden vše zastíňující fakt: od propuknutí velké recese se 40 procent veškerého světového růstu uskutečnilo v jedné jediné zemi – v Číně.²⁵

23/ Slovní „shluk“ byl vygenerován databází Factiva s využitím všech titulků z listů *The New York Times*, *The Wall Street Journal* a *The Financial Times* od 25. října 2013 do 25. října 2016, přičemž v potaz bral slova „Čína“ a „růst“, „HDP“ nebo „ekonomika“.

24/ Pramenem údajů o růstu HDP je MMF. Obdobím od velké krize se miní roky 2010–2016. Údaje pro rok 2016 jsou odhady MMF z říjnové aktualizace Světové ekonomické databáze, kterou fond provozuje.

25/ Procentní podíl světového růstu, k němuž dochází v Číně, je spočten s využitím HDP, PPP (konstantní mezinárodní dolary roku 2011) z indikátorů světového vývoje Světové banky. Viz též Harrison, „The

DÁ SE ŘÍM POSTAVIT ZA ČTRNÁCT DNÍ?

V osmdesátých letech byli američtí návštěvníci v Číně vzácností. Země se Západu „otevřela“ teprve nedávno, cestování bylo náročné a ti, kdo cestu přesto podnikli, našli prostředí jakoby vytržené z dávné minulosti: ohromnou agrární říši, nesrozumitelnou, neměnnou a spící. Nacházeli tu bambusové chýše, drolící se paneláky a městské ulice nacpané výhradně houfy cyklistů oblečených do skoro identických halen ve stylu předsedy Maa. Návštěvníci Hongkongu, kteří se odvážili cesty přes hranici, nacházeli prázdné, vesničkami poseté pláně. Kamkoli se cizinec obrátil, viděl zdrcující bídu: 88 procent z miliardy Číňanů bojovalo o holý život – jako tomu i před průmyslovou revolucí bylo po celá tisíciletí – s výdělkem nižším než dva dolary denně.²⁶

Kdysi prázdné ulice Pekingů jsou dnes přecpané šesti miliony automobilů. Při vzpomínce na tajnou diplomatickou misi, kterou v Číně podnikl počátkem sedmdesátých let, prohlásil tehdejší ministr zahraničí Henry Kissinger, jenž tehdy v otevření Číny Západu sehrál klíčovou roli: „Kdyby mi – při vzpomínce na Čínu roku 1971 – tehdy někdo ukázal obrázek toho, jak dnes vypadá Peking, a řekl mi, že Peking bude za pětadvacet let vyhlížet takhle, označil bych to za absolutně vyloučené.“²⁷ Z městečka Šen-čen je dnes megalopolis čítající více než deset milionů obyvatel a ceny

U. S. May Not Be an Engine of the World Economy for Long“. Harrison zdůrazňuje, že „Čína sama o sobě zajistila [v roce 2013] skoro třetinu světového růstu“.

26/ Viz World Bank, „Poverty Headcount Ratio at \$1.90 a Day (2011 PPP) (% of Population)“.

27/ „Beijing to Cut Number of New Cars“; Shuli, Shuo, Shan, „Kissinger. China, U.S. Must ,Lead in Cooperation“.

místních nemovitostí se mohou směle měřit se Silicon Valley. Jak se vyjádřil bývalý předseda australské vlády a pronikavý pozorovatel Číny Kevin Rudd, čínská civilizační exploze se ve výsledku rovná tomu, jako kdyby „anglická průmyslová revoluce a globální informační revoluce propukly zároveň a smrskly se ze tří set let na třicet“.²⁸

Když si Američané naříkají, jak dlouho trvá stavba nebo oprava silnic, úřady jim s oblibou odpovídají běžným anglickým úslovím: „Řím se nedá postavit za den.“ Jenže k Číňanům tohle upozornění očividně nedolehlo. V roce 2005 se v Číně zastavěl plošný ekvivalent dnešního Říma *každých čtrnáct dní*.²⁹ V rozmezí let 2011–2013 Čína vyprodukovala i spotřebovala více cementu než Spojené státy za celé 20. století.³⁰ V roce 2011 postavila jedna čínská firma třicetipatrový mrakodrap za patnáct dnů. Tři roky nato jiná stavební firma vybudovala sedmapadesátipatrový mrakodrap za devatenáct dnů.³¹ V rozmezí pouhých patnácti let vznikly v Číně novostavby odpovídající veškeré současné zástavbě v celé Evropě.³²

Když komentátor deníku *The New York Times* Thomas Friedman poprvé spatřil „masivní a nádherně zařízené“ konferenční a výstavní centrum Mej-ťiang

28/ Rudd, „The West Isn't Ready for the Rise of China“.

29/ Osnos, *Age of Ambition*, str. 25.

30/ V rozmezí let 2011–2013 vyrobila Čína více cementu než Spojené státy za celé 20. století. Viz Anderlini, „Property Sector Slowdown Adds to China Fears“; viz Swansonová, „How China Used More Cement in 3 Years than the U. S. Did in the Entire 20th Century“.

31/ Macguire, „The Chinese Firm That Can Build a Skyscraper in a Matter of Weeks“.

32/ Economist Intelligence Unit, „Building Rome in a Day. The Sustainability of China's Housing Boom“.

v Tchien-ťinu, kde se v roce 2010 konalo letní zasedání Světového ekonomického fóra, podle vlastního přiznání zalapal po dechu. Celý komplex vznikl za pouhých osm měsíců. Friedman tento výkon zaznamenal s úžasem, ale i jistým zděšením. Poblíž místa ve státě Maryland, kde bydlí, trvalo pracovníkům washingtonského metra skoro stejnou dobu, než na stanici zajistili opravu „dvou malinkatých eskalátorů, každého o jedenadvaceti stupních“.³³

Friedman ve své knize *Horký, zploštělý a přelidněný* věnuje celou jednu kapitolu snění o tom, jaké dalekosáhlé reformy by se v USA daly provést, kdyby se země „na den stala Čínou“.³⁴ Čína dnes v rozmezí jednotlivých hodin dělá totéž, co ve Spojených státech zabere roky. Každodenní připomínkou tohoto faktu mi je pohled na most přes řeku Charles, po kterém chodím ze své kanceláře na Harvard Kennedy School do sídla Harvard Business School. Jeho rekonstrukce, jež způsobuje prudká dopravní zdržení, trvá už čtyři roky. Naproti tomu Peking v listopadu 2015 vyměnil podstatně větší most San-jüan o váze 1300 tun za pouhých čtyřicet tři hodin.³⁵ V celkovém součtu Čína v rozmezí let 1996–2016 vybudovala asi 4,2 milionu kilometrů silnic, z toho 110 000 kilometrů dálnic, kterými propojila 95 % všech vesnic v zemi a vyšvihla se před USA se skoro padesátiprocentním náskokem na pozici země s nejrozsáhlejší dálniční sítí.³⁶

33/ Friedman, Mandelbaum, *That Used to Be Us*, str. 3, 4.

34/ Viz kapitolu Friedman, „Čínou na den (ale ne na dva)“, str. 419–444.

35/ Bennett, „Here's an Overpass in Beijing Being Replaced in Under Two Days“.

36/ Fortier, Wen, „The Visible Hand. The Role of Government in China's Long-Awaited Industrial Revolution“.

Čína za posledních deset let vybudovala nejrozsáhlejší síť vysokorychlostní železnice: 20 000 kilometrů kolejnic přenáší meziměstské pasažéry rychlostí až 290 kilometrů za hodinu. V USA by toto množství kolejí dosáhlo nadvakrát z New Yorku do Kalifornie a zpátky. Rychlostí 290 km/h by se dalo z newyorského hlavního nádraží Grand Central dostat na Union Station v hlavním městě Washingtonu za něco málo přes hodinu a z Bostonu do Washingtonu za dvě. Čína dnes má rozsáhlejší vysokorychlostní síť než celý zbytek světa dohromady.³⁷ V průběhu téže dekády se Kalifornie těžko potýkala s úkolem vybudovat jedinou vysokorychlostní linku o délce 840 kilometrů mezi Los Angeles a San Franciskem. Voliči sice projekt schválili v roce 2008, ale stát nedávno přiznal, že stavba bude dokončena až roku 2029 a celkové náklady dosáhnou 68 miliard dolarů – tedy s devítiletým zpožděním a o 35 miliard dolarů draž, než se původně slibovalo.³⁸ Tou dobou už Čína hodlá mít k dispozici dalších 25 000 kilometrů vysokorychlostních železničních linek.³⁹

Za všemi mrakodrapy, mosty a rychlovlaky ale leží mnohem zásadnější dopad rozmachu lidského potenciálu. O generaci dřív přežívalo devadesát ze stovky Číňanů na méně než dvou dolarech za den. Dnes totéž platí o méně než třech lidech ze sta.⁴⁰ Průměrný příjem v přepočtu na obyvatele stoupl ze 193 dolarů

37/ Tamtéž.

38/ Viz Postrelová, „California Hits the Brakes on High-Speed Rail Fiasco“; „Taxpayers Could Pay Dearly for California's High-Speed-Train Dreams“.

39/ Bingyang, Feng, „China to Build Out 45,000 km High-Speed Rail Network“.

40/ Viz World Bank, „Poverty Headcount Ratio at \$1.90 a Day“.

v roce 1980 na současných více než 8100 dolarů.⁴¹ Když prezident Světové banky Robert Zoellick v roce 2010 hodnotil plnění programu mileniálních cílů rozvoje, vyhlášeného OSN ve snaze zlepšit životní podmínky nejchudších lidí na Zemi, prohlásil přitom: „V rozmezí let 1981–2004 Čína vyzdvihla více než půl miliardy lidí z krajní bídý. Zcela nepochybně se jedná o největší skok v překonání chudoby v dějinách.“⁴²

Zlepšení blahobytu obyvatelstva se odráží také v oblasti vzdělání, zdravotní péče a podobných indikátorů. V roce 1949 byla průměrná očekávaná délka života třicet šest let a osm lidí z deseti neumělo číst ani psát. V roce 2014 byla očekávaná délka života více než dvojnásobná – sedmdesát šest let – a 95 procent obyvatelstva je gramotných.⁴³ Pokud Čína setrvá na současné trajektorii růstu, miliony lidí poznají během jediného života stonásobné zlepšení životních podmínek. Pokud vyjdeme z průměrného růstu v přepočtu na hlavu ve Spojených státech za posledních deset let, budou muset Američané na srovnatelné zlepšení životních podmínek čekat 740 let. Jak svým čtenářům opakovaně objasňuje týdeník *The Economist*, v celkovém součtu soukromého bohatství je dnes Asie poprvé v moderních dějinách bohatší než Evropa. A očekává

41/ Podle nejnovějších odhadů MMF z World Economic Outlook Database dosahoval čínský HDP v přepočtu na hlavu 8141 dolarů v roce 2015 a odhadem 8261 dolarů v roce 2016.

42/ World Bank, „World Bank Group President Says China Offers Lessons in Helping the World Overcome Poverty“.

43/ K nárůstu střední délky života viz Bensonová, *China Since 1949*, str. 28; současné statistiky pro léta 1960–2014 viz World Bank, „Life Expectancy at Birth, Total (Years)“. K nárůstu gramotnosti viz Plafker, „China's Long – but Uneven – March to Literacy“; současné statistiky pro léta 1982–2015 viz World Bank, „Adult Literacy Rate, Population 15+ Years, Both Sexes (%)“.

se, že kolem roku 2020 Asie předstihne i Severní Ameriku – přičemž hlavním hnacím motorem akumulace bohatství (tedy celkového součtu finančních aktiv domácností) bude Čína.⁴⁴

Za dobu, která je na škále dějin pouhým okamžikem, Čína svým ekonomickým růstem pozvedla stamiliony lidí z chudoby a současně umožnila zrod unikátního množství milionářů a miliardářů. Podle jedné statistiky dosáhla Čína vůči Spojeným státům prvenství v množství miliardářů v roce 2015 a v současnosti přidává jednoho miliardáře týdně.⁴⁵ A přestože Číňané patří k nejagresivnějším spořivcům na světě – rodiny zpravidla spoří třicet procent disponibilního příjmu –, je těžké hádat, co by asi tak řekl Karl Marx, kdyby tušil, kolik čínských „komunistů“ dnes nosí značku Prada. Číňané v roce 2015 skoupili polovinu všeho luxusního zboží na světovém trhu.⁴⁶ Louis Vuitton, Chanel i Gucci dnes považují Číňany za své hlavní zákazníky. Nejvýše naceněné dražby aukčních síní Sotheby's a Christie's se dnes už nekonají v New Yorku a Londýně, ale v Pekingu a Šanghaji.

44/ *The Economist* s odkazem na výzkum, který provedla Boston Consulting Group, udává, že bohatství Asie má podle očekávání dosáhnout v roce 2020 výše 75 bilionů dolarů, zatímco bohatství Severní Ameriky bude činit 76 bilionů dolarů. Jak vysvětluje Boston Consulting Group: „Spojené státy zůstanou nejbohatší zemí na světě, avšak očekává se, že Severní Ameriku krátce po roce 2020 předstihne Asie s Tichomořím (včetně Japonska).“ Viz „The Wealth of Nations“, „Global Wealth 2016. Navigating the New Client Landscape“.

45/ Viz Frank, „China Has More Billionaires Than US. Report“; UBS/PwC, „Billionaires Report, 2016“. Podle této zprávy Čína zplodila v roce 2015 osmdesát nových miliardářů, což zhruba odpovídá počtu 1,5 nového miliardáře týdně.

46/ Horton, „When It Comes to Luxury, China Still Leads“.

„KMENOVÁ REVOLUCE“

O generaci dřív byla Čína v mezinárodních žebříčcích vzdělání, vědeckého výzkumu, techniky a inovací skoro vždy na chvostu. Po dvou dekáдах soustředěných investic do lidského kapitálu se ale stala globálním hráčem, který se dnes vyrovnává Spojeným státům a v některých parametrech je již předstihl.⁴⁷

Mezinárodně uznávaným zlatým standardem srovnávání edukační výkonnosti u středoškolských studentů je Program mezinárodního hodnocení studentů (PISA). Podle výsledků testu PISA z roku 2015 se Čína v oboru matematiky umístila na šestém místě, zatímco USA na devětatřicátém. Skóre Číny podstatně překonávalo průměr OECD, zatímco americké skóre za ním zřetelně zaostávalo. Dokonce i nejvýše hodnocený stát americké federace, tedy Massachusetts, by při samostatném hodnocení dosáhl pouze dvacátého místa – což je znatelný pokles oproti devátému místu z roku 2012 v předchozím kole testu.⁴⁸ Podle nejnovějšího srovnání studentů nastupujících na univerzitu, jež v oboru inženýrství a informatiky provedla Stanfordská univerzita, mají čínští absolventi středních škol před svými americkými protějšky co do schopnosti kritického uvažování náskok v rozsahu tří let studia.⁴⁹

47/ Index globální inovativnosti pro rok 2016 (The 2016 Global Innovation Index), vydaný Cornellovou univerzitou a Světovou organizací pro intelektuální vlastnictví, zařadil čínskou soustavu primárního a sekundárního vzdělání na čtvrté místo, soustavu v USA na třicáté deváté místo.

48/ Z pětatřiceti zemí OECD se USA v roce 2015 umístily jedenatřicáté. Zde ovšem dlužno podotknout, že hodnocení za rok 2015 se účastnilo jen čtyři čínské provincie, zatímco americké skóre odráží celostátní testy. OECD, *PISA 2015 Results*, sv. 1.

49/ Tato předběžná studie ovšem také zjistila, že Číňané o tento náskok v kritickém uvažování přijdou během vysokoškolského studia:

V roce 2015 univerzita Čching-chua předstihla v žebříčku týdeníku *U. S. News & World Report* Massachusettský technologický institut (MIT) a stala se v oboru inženýrství nejlepší univerzitou na světě. V první desítce nejlepších inženýrských škol se umístily čtyři čínské a čtyři americké instituce.⁵⁰ V takzvaných „kmenových“ disciplínách – „kmen“ se anglicky řekne STEM a tato zkratka se používá pro obory přírodovědy, techniky, inženýrství a matematiky –, jež poskytují nejnужnější kompetence pro inovace a pokrok ve vědě, v technice a v nejrychleji se rozvíjejících sektorech moderních ekonomik, má Čína každoročně čtyřikrát víc absolventů než USA (1,3 milionu proti 300 000). Do toho není započteno dalších 300 000 čínských studentů, kteří navštěvují americké školy.⁵¹ Rozdíl přetrvává už dobrých deset let, přestože Obamova administrativa v roce 2009 rozjela vytrubovaný program inovačního vzdělávání na podporu zájmu o „kmenové“ disciplíny. Za každý rok Obamova pobytu v úřadu udělily čínské univerzity v kmenových oborech více doktorátů než americké.⁵²

Účinek čínských investic do vzdělání je v čínské ekonomice vidět již dnes. Čína, dlouho známá především jako nízkonákladový producent laciného spotřebního zboží, navýšila svůj podíl na globální sumě přidané hodnoty ve vysokotechnologické výrobě ze 7 procent v roce 2003 na 27 procent v roce 2014. Zpráva

američtí studenti je doženou, zatímco úroveň Číňanů se nezmění. Studie se zčásti opírala o zkoušky, jimiž prošlo 2700 čínských studentů na jedenácti univerzitách na čínské pevnině. Viz Parker, „Incentives Key to China's Effort to Upgrade Higher Education, Stanford Expert Says“.

50/ „Best Global Universities for Engineering“.

51/ Chen, Jordanová, „Why So Many Chinese Students Come to the U. S.“

52/ National Science Board, „Science and Engineering Indicators, 2016“.

americké Národní nadace pro vědu, v níž se na tento růst poukazuje, současně uvádí, že za shodné období klesl podíl Spojených států na témže tržním segmentu ze 36 na 29 procent. Například v rychle se vyvíjející robotice zaregistrovala Čína v roce 2015 dvakrát víc žádostí o nové patenty a současně do pracovní síly začlenila dvaapůlkrát víc průmyslových robotů.⁵³ Čína je dnes světovou špičkou ve výrobě počítačů, polovodičů, komunikačních zařízení a také farmaceutik.⁵⁴ V roce 2015 Číňané zaregistrovali skoro dvakrát víc žádostí o patent než v pořadí druhí Američané a jako vůbec první země na světě vyprodukovali za jediný rok více než milion žádostí.⁵⁵ Soudě podle současné trajektorie, Čína v roce 2019 vystřídá USA na pozici světové špičky v investicích do výzkumu a vývoje.⁵⁶ Studie Americké akademie věd a umění proto v roce 2014 varuje: „Pokud naše země nepodnikne rychlé aktivní kroky k zajištění své vědecké báze, promarní náskok, který dlouho měla coby motor inovací, jenž přináší nové objevy a stimuluje rozvoj pracovních míst.“⁵⁷

V reakci na tyto trendy se mnozí Američané utěšují domněnkou, že přes všechnu svou velikost a vnější

53/ Waters, Bradshaw, „Rise of the Robots Is Sparking an Investment Boom“, „World Record. 248,000 Industrial Robots Revolutionizing the World Economy“.

54/ National Science Board, „Science and Engineering Indicators, 2016“.

55/ Z Číny pocházelo 38 procent celosvětového součtu patentových žádostí, souhrnně stejné množství žádostí, jaké si dohromady podaly tři země, které za Čínou v tomto ohledu následují, tedy USA, Japonsko a Jižní Korea. Viz „World Intellectual Property Indicators 2016“, str. 7, 21.

56/ I když Spojené státy v roce 2012 utratily 397 miliard dolarů, zatímco Čína jen 257 miliard dolarů, očekává se, že čínské výdaje vyletí v roce 2024 na 600 miliard dolarů, zatímco americké výdaje zůstanou pod hranicí 500 miliard. Viz „China Headed to Overtake EU, US in Science & Technology Spending, OECD Says“.

57/ Augustine a kol., *Restoring the Foundation*, str. 7.

lesk je úspěch Číny přece jen v podstatě imitativní záležitosti a věci hromadné produkce. Tento názor má jisté ukotvení v realitě: jednu z klíčových součástí čínského programu hospodářského rozvoje rozhodně tvoří i krádeže intelektuálního majetku, jak pomocí tradiční špionáže, tak (stále více) s využitím kybernetických metod. Jak mi jednou vysvětlil jeden čínský kolega, výzkum a vývoj, čili R&D, jak o něm mluví Američané, Číňané chápou jako RD&T, kde připojené T znamená *theft* čili krádež. Čína se v těchto aktivitách samozřejmě zaměřuje pouze na státy, které vládnou intelektuálním bohatstvím hodným pozornosti, a nejvýznamnější z nich jsou Spojené státy. „Loupeže probíhají v rozsahu, který je prostě ohromující,“ prohlásil v roce 2014 ředitel FBI James Comey. „Ve Spojených státech jsou jen dva typy firem: ty, které hacknuli Číňané, a ty, které ještě nevědí, že je hacknuli Číňané.“ Pátrání, jež v roce 2016 provedl zpravodajský tým pořadu *60 Minutes* televizní stanice CBS, dospělo k závěru, že čínská firemní špionáž způsobila americkým firmám ztráty ve výši stovek miliard dolarů; v reakci na to jeden vrcholný představitel amerického ministerstva spravedlnosti označil čínské kyberkrádeže za „vážené ohrožení naší národní bezpečnosti“.⁵⁸

Přestože ale Čína zůstává líhní počítačového pirátství i průmyslové špionáže, s každým dalším rokem je stále těžší popřít sílící vliv Číny jakožto samostatného inovátora. Vezměme superpočítače, zařízení, která prezidentský Úřad pro vědu a techniku označil za „nezbytná pro ekonomickou konkurenceschopnost,

58/ Viz Thomas, „FBI Director Tells ABC News Whether the US Has the Goods On China“; „The Great Brain Robbery“.

vědecké objevy a národní bezpečnost“.⁵⁹ Ve snaze zajistit, aby si USA v oboru superpočítačů udržely svou „vůdčí pozici“, vyhlásil prezident Obama v roce 2015 Národní strategickou komputační iniciativu jakožto významný pilíř Strategie americké inovace. Od června 2013 se však nejrychlejší superpočítač na světě nenachází v Silicon Valley, ale v Číně. Podle žebříčku pěti set nejrychlejších superpočítačů světa – žebříčku, na který se ještě v roce 2001 vůbec nezařadila – má dnes Čína takových zařízení 167, o dvě víc než USA. Nejlepší čínský superpočítač je navíc pětikrát rychlejší než nejbližší americká konkurence. A pokud dříve platilo, že čínské superpočítače jsou těžce závislé na amerických procesorech, špičkový superpočítač z roku 2016 byl naopak vybudován výhradně z domácích procesorů.⁶⁰

Zneklidňující předzvěsti budoucnosti jsou i dva další průlomové výkony, jichž Čína v roce 2016 dosáhla: jde o spuštění prvního satelitu s kvantovou komunikací na světě, který má v bezprecedentním rozsahu zajistit komunikaci odolnou vůči narušení zvenčí, a dostavbu největšího radioteleskopu na světě, což je zařízení s unikátní schopností hledat v dalekém vesmíru stopy inteligentního života. Oba úspěchy jsou jasným důkazem, že Čína dnes dokáže realizovat nákladné, dlouhodobé a průlomové projekty a dovést je až k úspěšnému zakončení. Ve Spojených státech tato schopnost naopak klesá, jak o tom svědčí debakl několika nedávných mnohamiliardových investic do

59/ Kalil, Miller, „Advancing U. S. Leadership in High-Performance Computing“.

60/ „New Chinese Supercomputer Named World's Fastest System on Latest Top500 List“; Vincent, „Chinese Supercomputer Is the World's Fastest – and Without Using US Chips“.

megaprojektů, sahajících od přepracování plutonia v řece Savannah v Jižní Karolině (přes pět miliard dolarů vynaložených z veřejných prostředků však projektu hrozí zrušení poté, co nedávný odhad stanovil, že by jeho realizace stála miliardu ročně po desítky let) po údajnou „vlajkovou loď“ MIT, již měl představovat projekt zachycování a ukládání oxidu uhličitého v mississippské Kemper County (plánované náklady překročeny o čtyři miliardy dolarů, momentální zdržení přes dva roky a nejistá budoucnost).⁶¹

DELŠÍ PUŠKY A ŠIRŠÍ HLAVNĚ

Hrubý domácí produkt sice není jediným způsobem, jak stanovit rozmach země, nicméně zajišťuje fundament její moci. A i když se HDP sám o sobě okamžitě nepromění do hospodářské nebo vojenské moci, historie nám zřetelně ukazuje, že země s dlouhodobě větším HDP mají úměrně větší vliv na formování mezinárodních záležitostí.

Číňané nespouštějí z mysli výrok Mao Ce-tunga, že moc vychází z hlavně pušky. Vědí, že Číně vládne komunistická strana – a ne následníci Čankajškova Kuomintangu – z jediného důvodu: Mao se svými spolubojovníky zvítězil v občanské válce. Když studenti a další sympatizanti zahájili v roce 1989 protesty na náměstí Tchien-an-men, kdo je rozdrtil a udržel komunisty

61/ Viz Mufson, „Energy Secretary Is Urged to End U. S. Nuclear Fuel Program at Savannah River“; Samuelsohn, „Billions Over Budget. Two Years After Deadline. What's Gone Wrong for the 'Clean Coal' Project That's Supposed to Save an Industry?“.

u moci? Čínští vojáci s puškami a tanky. S tím, jak se rozrůstá čínská ekonomika, zlepšují se i čínské pušky, tanky a jejich ekvivalenty pro 21. století a umožňují mnohem zásadněji konkurovat jiným velmocem, především Spojeným státům. Stejně jako technologické start-upy typu Facebooku a Uberu využily koncept disruptivní inovace k narušení pozice doposud dominantních firem, i čínská armáda vyvíjí nové technologie, schopné bojovat s loděmi, letadly a satelity, které USA vyvíjely po desítky let – a daří se jí to za pouhý zlomek nákladů. Státy, jež se v současnosti snaží dohnat své konkurenty, nemají zapotřebí replikovat investice svých protivníků do hardwaru a překonaných systémů. Nové technologie umožňují reagovat asymetricky, například raketami vystřelovanými z čínské pevniny, které jsou s to zničit letadlové lodě, nebo antisatelitními zbraněmi, které dokážou za milion dolarů zničit americký satelit, pořízený za několik miliard.⁶²

Přestože Čína vynakládá na obranu od konce osmdesátých let v průměru jen asi dvě procenta HDP (výdaje USA se blíží ke čtyřem procentům),⁶³ třicet let

62/ Čína také navyšuje svůj jaderný arzenál. Poté, co se země v roce 1964 stala jadernou mocností, si Peking ponechával nevelký arzenál mezikontinentálních balistických raket uložených v sílech a vystavených riziku, že protivník udeří jako první. Od poloviny devadesátých let ale Čína využívá jaderné síly, u nichž je větší šance na přežití, aktuálně například balistické rakety odpalované z transportérů a ponorek. V důsledku toho byly Spojené státy nuceny akceptovat ve vztahu mezi oběma zeměmi stav „vzájemně zajištěného zničení“, podobný tomu, který během studené války panoval mezi USA a SSSR. Odrazilo se to v tvrzení z Přehledu americké jaderné připravenosti z roku 2010, že totiž Spojené státy nepodniknou nic, co by mohlo nepříznivě ovlivnit „stabilitu našich jaderných vztahů s Ruskem a Čínou“.

63/ Počínaje rokem 1988 Čína utrácí za armádu v průměru 2,01 procenta HDP, zatímco USA v průměru utrácí 3,9 procenta. Viz World Bank, „Military Expenditure (% of GDP)“.

dvouciferného hospodářského růstu Číňanům umožnilo navýšit svou vojenskou připravenost osmkrát.⁶⁴ Rozpočtová kapitola na obranu – podle tržních směnných kurzů 146 miliard dolarů (a 314 miliard dolarů v PPP) – objemem zaostává pouze za výdaji USA a ve srovnání s ruskými výdaji je dvojnásobná.⁶⁵ Sílící vojenskou připraveností Číny se budeme podrobněji zabývat v šesté kapitole. Zde se spokojme s konstatováním, že si Čína již dnes zajistila na bitevním poli mnoho předností. Zdaleka nejsolidnějším posouzením toho, jak se v daném regionu mění rovnováha vojenské síly, je studie think-tanku RAND Corporation z roku 2015. Podle zprávy nazvané „Porovnání vojenského skóre USA a Číny“ bude Čína mít nejpozději v roce 2017 „náskok“ nebo „absolutní paritu“ v šesti z devíti oblastí konvenční kapacity, jako je například spuštění útoku na letecké základy nebo povrchové cíle, zajištění letecké převahy nebo zabránění tomu, aby protivník využil zbraně rozmístěné ve vesmíru. Zpráva končí konstatováním, že za nejbližších pět až patnáct let „se bude hranice americké dominance na území Asie neustále stahovat“.⁶⁶ Stejně jako tomu je u ekonomického pokroku, i vojenský pokrok Číny velmi rychle podlamuje postavení Ameriky jakožto globálního hegemona a nutí americké vedení přiznat si nepříjemné pravdy o mezích americké moci.

64/ Připomeňme si „pravidlo dvaasedmdesáti“: vydělte číslo 72 každoročním tempem růstu a zjistíte, za jak dlouho se ekonomika zdvojnásobí.

65/ International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2016*, str. 19.

66/ Heginbotham a kol., *The U.S.-China Military Scorecard*, str. xxix, xxxi.

NOVÁ MOCENSKÁ ROVNOVÁHA

V době, kdy zastávala funkci ministryně zahraničí, se jednou Hillary Clintonová vyjádřila v tom smyslu, že pojem mocenské rovnováhy už je ve 21. století překonaný.⁶⁷ Li Kuang-jao s tím nesouhlasil. Myšlenku mocenské rovnováhy považoval za nezbytnou k tomu, abychom porozuměli mezistátním vztahům. Připojil ale vysvětlení: „Ve starém pojetí se mocenskou rovnováhou mínila především vojenská moc. V současných podmínkách jde o kombinaci ekonomických a vojenských faktorů a podle mého mínění ekonomické nad vojenskými převažují.“⁶⁸

Tato nová mocenská rovnováha obdržela také nové pojmenování „geoekonomika“, čímž se míní využívání ekonomických nástrojů (obchodem a investiční politikou počínaje až po sankce, kyberútoky a zahraniční pomoc) s ohledem na geopolitické cíle. Koncept geoekonomiky rozebírají Robert Blackwill a Jennifer Harrisová v knize *Válka jinými prostředky* z roku 2016. Čína je podle jejich názoru „hlavním světovým provozovatelem geopolitiky, současně je ale možná hlavní příčinou toho, proč se regionální

67/ Ve vystoupení před novináři v rámci Strategického a ekonomického dialogu, který se konal v květnu 2012 v Pekingu, Clintonová o Spojených státech a Číně prohlásila: „Do budoucnosti pohlížíme s velkým optimismem. A máme za to, že si jeden ani druhý nemůže dovolit pohlížet na svět starou optikou, ať už by se jednalo o dědictví imperialismu, o studenou válku nebo o politiku mocenské rovnováhy. Myšlení vymezené rámcem nulového součtu povede ve výsledku k záporným součtům. Raději se proto snažíme vybudovat odolný vztah, který oběma zemím dovolí rozvíjet se bez nezdravé soutěže, rivality nebo konfliktů, přitom ale dostojí našim národním, regionálním a globálním závazkům.“ Viz „Remarks at the Strategic and Economic Dialogue U.S. Press Conference“.

68/ Rozhovor autora s Li Kuang-jaoem 2. prosince 2011.

či globální vyzařování moci vrací k činnosti, která je v podstatném smyslu ekonomická (a nikoli politicko-vojenská).⁶⁹

Důvod, proč Čína realizuje zahraniční politiku především pomocí ekonomiky, tkví – drsně řečeno – v tom, že si to může dovolit. V současné době je největším obchodním partnerem více než sto třiceti zemí, mezi něž patří všechny významné asijské ekonomiky. Obchodní výměna se členy Sdružení národů jihovýchodní Asie (ASEAN) představovala v roce 2015 patnáct procent celkového obchodu, zatímco výměna s USA tvořila jen devět procent. Po pádu jednání o Transatlantickém partnerství (TPP) se tato převaha jen dále prohloubí, neboť Čína jedná rychle a činí vše pro to, aby na vyvstávajícím území sdílené prosperity prosadila vlastní ekvivalent TPP.⁷⁰

Tato geoekonomická strategie vposledku vychází již ze zásady mistra Suna: „Vybojovat sto bitev a stokrát zvítězit – není meta nejvyšší. Bez boje však nepřítel pokořit, toť vpravdě meta nejvyšší.“ Jak vysvětluje Henry Kissinger ve své knize *O Číně*, Sun-c' vítězství nechápe „prostě jako triumf ozbrojených sil“, nýbrž jako „zajištění oněch nejvyšších politických cílů“, kvůli nimž by se případně vedl vojenský střet: „Daleko lepší než utkat se s nepřítelem na bitevním poli je ... vmanévrovat ho do nepříznivého postavení, z něhož se nedá uniknout.“⁷¹ Přesně to dnes Čína provádí na poli ekonomických vztahů.

69/ Blackwill, Harrisová, *War by Other Means*, str. 11.

70/ Association of Southeast Asian Nations, „External Trade Statistics“; Donnan, „China Manoeuvres to Fill US Free-Trade Role“.

71/ Kissinger, *On China*, str. 28; Mistr Sun, *O umění válečném*, Naše vojsko, Praha 2005, str. 22.

Svrchované postavení v mezinárodních vztazích samozřejmě vyžaduje cosi víc než jen uplatnění ekonomických pák. Vedle výrazné hospodářské převahy musí příslušná vláda také umět zacházet s ekonomickými nástroji efektivně. A v tomto využívání tvrdých nástrojů „měkké moci“ prokázala Čína zcela jedinečné mistrovství. Pokud si některý protihráč dělá iluze nebo se hodlá vzpěčovat, Čína bez okolků nasadí cukr i bič své hospodářské moci a pustí se do nákupů, prodejů, sankcí, investic, úplatků i krádeží, dokud vzpurník nepřijde k rozumu. Zvláště citlivé jsou v tomto směru země, které se staly závislými na čínských dodávkách nutných surovin či zboží a na čínských exportních trzích: pokud dojde k neshodám, Čína dodávky jednoduše zdrží a své trhy uzavře. K zaznamenáníhodným případům patří incident z roku 2010, kdy Čína bez předběžného varování zarazila veškerý vývoz vzácných kovů do Japonska (a přesvědčila je tak k propuštění několika zadržených čínských rybářů), v roce 2011 eliminace nákupu norského lososa, pro nějž byla Čína do té doby největším odbytištěm (šlo o trest za udělení Nobelovy ceny míru významnému čínskému disidentovi Liou Siao-poovi) a v roce 2012 inspekce banánů dopravených z Filipín, prováděná tak dlouho, až banány v přístavu shnily (a filipínská vláda díky tomu poupravila svůj pohled na spor kvůli atolů Panatag/Chuang-jen v Jihočínském moři).

V hospodářské mocenské rovnováze se Čína těší tak ohromné převaze, že mnoho států realisticky nemá jinou možnost než vyhovět jejím přáním, i když třeba na své straně mají postoj mezinárodní soustavy. V roce 2016 Čína například kategoricky odmítla nepříznivý výrok stálého rozhodčího soudu kvůli sporu

s Filipínami o Jihočínské moře a připravila scénu pro nový souboj vůlí. V tomto i dalších podobných sporech ohledně Jihočínského moře projevila Čína schopnost kombinovat šarm, velkorysost, úplatky a vydírání tak, aby se dosáhlo „kompromisů“, při nichž získá většinu toho, po čem touží.

Ještě lepší než bilaterální vyjednávání jsou samozřejmě mezinárodní instituce, jež zaručují výhodu tomu, kdo je formuje. Tuto cestu prorazily po druhé světové válce Spojené státy při vytváření institucí z Bretton Woods, tedy Mezinárodního měnového fondu (s cílem koordinovat mezinárodní finance), Světové banky (s cílem poskytovat rozvojovým zemím půjčky za nižší než tržní úrok) a původního GATT, dnes Světové obchodní organizace (jež napomáhá rozvoji obchodu). V MMF i ve Světové bance má jedna jediná země právo vetovat jakékoli změny ve vedení obou institucí, a touto zemí jsou Spojené státy.

Jak se dalo tušit, s rozvojem čínské ekonomiky se zvyšovala i nespokojenost čínské vlády s těmito dříve stanovenými pravidly, a začala proto razit nová. Poté, co Spojené státy řadu let odmítaly žádost Číny o navýšení jejího hlasovacího práva ve Světové bance, učinil Peking v roce 2013 krok, kterým Washington ohromil: založil vlastní, konkurenční instituci, Asijskou infrastrukturní investiční banku (AIIB). I přes intenzivní nátlakovou kampaň Washingtonu s cílem přimět další země, aby se na čínské bance nepodílely, se k ní ještě před zahájením činnosti v roce 2015 připojilo padesát sedm států včetně některých klíčových spojenců Ameriky na čele s Velkou Británií. Tyto země odmítly naléhání Spojených států a přijaly výzvu Číny v naději, že obdrží půjčky za nižší než tržní úrok

a zajistí si kontrakty na velké stavební projekty, které bude banka financovat. Jejich motivace byla všem jasně na očích: ještě před založením AIIB předstihla Čínská rozvojová banka Světovou banku coby největší finanční zaštitovatel mezinárodních rozvojových projektů.⁷² Započítáme-li i spouštěcí kapitál 30 miliard dolarů pro AIIB, byl součet mezinárodních rozvojových aktiv Číny v roce 2016 o 130 miliard vyšší než shodný souhrnný údaj pro šest největších západních rozvojových bank.⁷³

Nebylo to poprvé, kdy se Čína rozhodla přestat hrát podle pravidel Západu a raději si založila vlastní klub. Po propuknutí finanční krize a velké recese v roce 2008 Čína iniciovala uskupení BRICS (tj. Brazílie, Rusko, Indie, Čína a Jižní Afrika), sdružující mimořádně se rozvíjející ekonomiky, jež tak mohou společně přijímat rozhodnutí a přistupovat k akci bez dohledu Spojených států a skupiny G7. Poté, co Vladimir Putin vyslal v roce 2014 vojska na Ukrajinu, odňaly mu Spojené státy a Evropská unie pozvání na chystanou schůzku G8 a označily ho za „izolovaného“. Měsíc nato ho Si Ťin-pching a další představitelé zemí skupiny BRICS přivítali na summitu s otevřenou náručí.

72/ Kynge, „China Becomes Global Leader in Development Finance“.

73/ Čínská rozvojová banka a Čínská banka pro export-import uvolnily ke konci roku 2014 v mezinárodním měřítku půjčky o celkové výši 684 miliard dolarů; to je jen o málo méně než oněch 700 miliard dolarů, jež získáme součtem půjček udělených Světovou bankou, Asijskou rozvojovou bankou, Meziamerickou rozvojovou bankou, Evropskou investiční bankou, Evropskou bankou pro obnovu a rozvoj a Africkou rozvojovou bankou. Kromě toho Čína poskytla odhadem 116 miliard dolarů bilaterálního a regionálního rozvojového financování; celkový objem mezinárodního rozvoje je proto u Číny podstatně vyšší než u všech ostatních multilaterálních bank. Viz Gallagher, Kamal, Wang, Chen, „Fueling Growth and Financing Risk. The Benefits and Risks of China's Development Finance in the Global Energy Sector“.

Podobný dopad měly další čínské iniciativy. V září 2014 Si Ťin-pching oznámil, že Čína hodlá investovat 1,4 bilionu dolarů na vybudování infrastrukturní „nové Hedvábné stezky“, která propojí šedesát pět asijských, evropských a severoafrických zemí se souhrnnou populací 4,4 miliardy lidí. Pod hlavičkou „ekonomického pásu Hedvábné stezky“ a „námořní Hedvábné stezky pro 21. století“ – a pod zastřešujícím označením Jeden pás, jedna stezka (OBOR) – Čína buduje síť dálnic, vysokorychlostních železnic, letišť, přístavů, potrubí, elektrického vedení a optických kabelů po celé Eurasii. Tyto moderní materiální spojnice podél drah, jež kdysi představovaly čínské obchodní stezky, přispějí k rozvoji nových diplomatických, obchodních a finančních svazků. V danou chvíli OBOR zahrnuje devět set projektů s náklady přes 1,4 bilionu dolarů. I po započtení inflace se podle investora a bývalého analytika MMF Stephena Jena jedná o dvanáct Marshallových plánů.⁷⁴

Velkorysost, ekonomický imperialismus – říkejte si tomu, jak chcete. Faktem je, že se síť čínských ekonomických vztahů prostírá po zeměkouli a mění mezinárodní mocenskou rovnováhu způsobem, který i u dlouhodobých asijských spojenců USA vyvolává přesun k Číně. Situaci lapidárně shrnul Li Kuang-jao: „Čína vlivem toho, jak ohromný představuje trh a jak roste její kupní síla, vtahuje státy jihovýchodní Asie do svého ekonomického systému. Nepochybně takto nakonec vtáhne i Japonsko a Jižní Koreu. Jednoduše země pohlcuje, aniž by bylo potřeba využít síly. ... Bojovat se silícím ekonomickým vlivem Číny bude velmi

74/ Viz „Our Bulldozers, Our Rules“; Curran, „China's Marshall Plan“.

obtížné.⁷⁵ Řečeno čínskou variantou zlatého pravidla: Kdo má zlato, panuje.

Důsledky, které v sobě tento posun relativního postavení Číny a Spojených států obnáší, trefně zachytil jeden z nejuvážlivějších amerických expertů na Asii. Stephen Bosworth působil třicet let v americkém vládním aparátu, mimo jiné jakožto vyslanec na Filipínách a v Jižní Koreji, a v roce 1998 byl jmenován děkanem právnické a diplomatické fakulty Tuftsovy univerzity. Během následujících deseti let se asijské problematice aktivně nevěnoval a svou pozornost zaměřil hlavně na vzdělávací instituci, v jejímž čele stál. Pak ho ale v roce 2009 prezident Obama požádal, aby se stal zvláštním vyslancem pro Severní Koreu. Po návratu ze čtrnáctidenní cesty po regionu, během níž se sešel s mnoha premiéry a prezidenty, Bosworth v hlášení tvrdí, že svým zjištěním skoro nedokáže uvěřit: jak sám uvedl, byl to „zážitek à la Rip Van Winkle“, tedy podobný tomu, kdybyste se probrali po mnohaletém spánku v proměněném světě. Za „starých časů“, čímž Bosworth míní období před rokem 1998, si asijszí představitelé při vzniku krize nebo nějakého problému vždy na prvním místě kladli otázku: Jak se na to dívá Washington? Když se něco stane dnes, ptají se ze všeho nejdřív: Jak se na to dívá Peking?

Druhá část

POUČENÍ Z HISTORIE

ATHÉNY PROTI SPARTĚ

Nejzazšího bodu bylo dosaženo, když athénská moc dospěla na všem zjevný vrchol a Athéňané začali dotírat na spartské spojence. Tehdy Sparta usoudila, že už je její postavení neúnosné, a započítím této přítomné války se rozhodla napřít veškeré síly na napadení a pokud možno zničení athénské moci.

— Thúkýdídés, *Dějiny peloponnéské války*

Vzestup Athén a strach tím probuzený ve Spartě byl tím, co učinilo válku nevyhnutelnou.

— Thúkýdídés, *Dějiny peloponnéské války*

V prvním ročníku na univerzitě jsem si zapsal starou řečtinu. Většinu úvodního kurzu zabírala výuka nové abecedy, slovní zásoby, struktury věty a mluvnických pravidel. Profesor nám ale slíbil, že když se budeme pilně učit, měli bychom koncem druhého semestru být schopni číst Xenofóntovu *Anabázi*. A jako vzdálenější „trofej“ pro ty, kdo budou mít vynikající výsledky i během druhého roku, nám nechal před očima zablesknout čtení Thúkýdida.

Dodnes ho slyším, jak to říká: Thúkýdídés! Jméno athénskému dějepisce vyslovoval se směsí nadšení a úcty. V očích profesora Labana představovalo staré

Řecko první velký civilizační vrchol. Jedině když si osvojíme původní jazyk, můžeme se o této civilizaci dozvědět od autora, jehož náš učitel považoval za otce historie. Hérodota si sice také cenil, ale jak zdůrazňoval, Thúkýdídés se jako první zaměřil výhradně na zachycení historie, „tak jak se skutečně odehrála“.⁷⁶ Ve svém líčení spojuje reportérský smysl pro detail, schopnost odborného badatele zjišťovat pravdu uprostřed rozporuplných svědectví a schopnost historika odhalit základní příčiny v pozadí komplexních událostí. Jak nás profesor Laban učil, byl Thúkýdídés také průkopníkem toho, co se dnes nazývá reálpolitika neboli realismus v mezinárodních vztazích. Jelikož se můj zájem již v té době zaměřoval na světovou politiku, vzrostlo ve mně odhodlání vydobýt si kýženou trofej – a posléze jsem uspěl.

Údajů o vlastním životě nám Thúkýdídés zanechal jen málo. Víme, že se narodil kolem poloviny 5. století př. n. l. a byl občanem Athén, jednoho z dvojice nejmocnějších městských států ve starověkém Řecku. Byl to též, jak víme, vojevůdce, byl vypovězen z vlasti a za probíhající velké války procestoval Středozeří. Jednalo se o konflikt, který vyplenil starověký svět, v němž proti Thúkýdídovým rodným Athénám stála Sparta a obě strany nakonec skončily poraženy. Thúkýdídovy *Dějiny peloponnéské války* jsou autoritativním vylíčením tohoto konfliktu a patří mezi nejvýznamnější literární díla západní civilizace. Dodnes jde o klíčový text, který zkoumají a o němž diskutují nejenom historikové a klasičtí filologové, ale také

76/ Původní německá formulace, jak ji pronesl Leopold von Ranke, zní „wie es eigentlich gewesen“.

univerzitní a vysokoškolští odborníci na vojenskou i civilní strategii po celém světě.

V úvodu ke svému spisu Thúkýdídés vysvětluje, že účelem jeho letopisu je pomoci budoucím státníkům, vojákům a občanům rozumět válce, aby se mohli vyhnout omylům, jichž se dopustili jejich předchůdci: „Jestliže ten, kdo bude chtít získat spolehlivé poznání událostí minulých co pomoci k věcem budoucím – které se těm minulým, jak tomu je u všech lidských věcí, když ne rovnají, tedy alespoň podobají –, shledá moje dílo užitečným, budu zcela spokojen.“⁷⁷ Jakožto první „stoupenec aplikované historie“ sdílel mínění, které později Winston Churchill vyjádřil bonmotem: „Čím déle se dokážete ohlížet, tím dále vidíte dopředu.“

Od Thúkýdida jsem se spolu se spolužáky z druhého ročníku dozvěděl o dlouhém míru, který předcházel velké válce mezi Athénami a Spartou. Četli jsme si o athénském jedinečném experimentu s nastolením demokracie a o naprosto nevídaném vzrůstu tvůrčí energie, který Athény prožívaly ve všech oblastech lidské činnosti. Tito staří Řekové v podstatě vynalezli filozofii, drama, architekturu, sochařství, dějepisectví, námořní válečnictví a mnoho dalšího – a když něco nestvořili zcela sami, alespoň to povznegli na úroveň, jakou lidstvo do té doby neznalo. Sókratés, Platón, Sofoklés, Eurípídés, Aristofanés, Iktínos (stavitel Parthenonu), Démosthenés a Periklés zůstávají gigantickými úkazy v rozmachu civilizace.

77/ Thúkýdídés, *Dějiny peloponnéské války*, I, 22, 4. Tato trojice číslic odkazuje na knihu, kapitolu a odstavec. Používám s dílčími úpravami, jejichž cílem je přiblížení současné syntaxi, následující překlad: Thucydides, *The Peloponnesian War*. (Český, podstatně doslovnější překlad, z něhož přejímáme některé dílčí formulace, viz Thúkýdídés, *Dějiny peloponnéské války*. Pozn. překl.)

Thúkýdidés sepsal své *Dějiny* proto, abychom pochopili, jak se stalo, že dva pozoruhodné státní útvary, které byly po desítky let schopné mírového soužití, nakonec upadly do zničující války. Zatímco jiní pozorovatelé kladli důraz na nejbližší, bezprostřední příčiny, Thúkýdidés míří k jádru věci. „Pokud jde o důvody, proč Athény a Sparta porušily příměří,“ uvádí, „chci nejprve vyložit podněty, jež měly ke vzájemným stížnostem, a konkrétní případy, kdy se střetly jejich zájmy.“ Avšak varuje: „Skutečná příčina války bude podobnými úvahami nejspíš jen zastřena.“

Za všemi těmito faktory, které k výslednému dění přispěly, leží jistá fundamentálnější příčina a Thúkýdidés ji nasvětluje. Válka se stala „nevyhnutelnou“, píše, v důsledku „vzestupu Athén a strachu, který to probudilo ve Spartě“. ⁷⁸

Přesně tento fenomén jsem nazval „Thúkýdidova past“, tedy extrémní strukturní pnutí způsobené tím, že vzrůstající se mocnost hrozí otřesením mocnosti etablované. Za takových okolností mohou nejenom mimořádné a nečekané události, ale i zcela obvyklé zahraničněpolitické incidenty podnítit konflikt ve velkém.

Thúkýdidovo líčení zřetelně zachycuje, jak tato dynamika vehnala Athény a Spartu do války. Athény a Sparta uzavřely bojové spojení kvůli zapuzení Peršanů, uvádí Thúkýdidés, a zpočátku byly rozhodlané vyřešit svou strategickou konkurenci mírovými prostředky. Úspěšně zdolaly sérii krizí, u nichž hrozilo propuknutí války, a vyjednaly velkou mírovou dohodu

78/ Tamtéž, I, 23, 6. Nápaditý rozbor řeckého výrazu *anankasai* a jeho významu u Thúkýdida viz Ste. Croix, *The Origins of the Peloponnesian War*, str. 51–63.

s platností na třicet let. Chápaly, že vzhledem k vyhraněným rozdílům v kulturách a politických systémech obou států je vzájemná energická konkurence čímsi nevyhnutelným, ale stejně tak si uvědomovaly, že válka by byla katastrofální, a byly odhodlány najít způsob, jak své zájmy ochránit i bez válečného konfliktu.

Jak se tedy stalo, že oba velké městské státy vstoupily do války, jež měla pro oba útvary tak zničující následky? Na šesti stech stranách nabízejí *Dějiny peloponéské války* v každém odstavci přesvědčivě zachycené aspekty všech zvratů a zákrut této osudné války.⁷⁹ Zaznamenaná vyjednávání mezi oběma hlavními protivníky i mnoha menšími řeckými státy, jako byl Mélos, Megara, Korkýra a řada dalších, jsou školou diplomacie. Hlavní linii Thúkýdidova vyprávění však určuje ona gravitační síla, která stahovala Athény a Spartu ke srážce: neúprosný vzestup Athén a sílící povědomí ve Spartě, že tak dochází k podkopání její dominance v Řecku. Jinak řečeno, hlavním tématem spisu je Thúkýdidova past a zachycení toho, jak polapila obě nejproslulejší mocnosti antického světa i přesto, že se jí opakovaně pokoušely vyhnout.

VZESTUP PROTI DOMINANCI

Až do perské invaze do Řecka v roce 490 př. n. l. byla Sparta – městský stát v jižní části řeckého poloostrova Peloponnesos – po více než sto let dominantní

79/ I. kniha *Dějin peloponéské války* analyzuje dráhu, která k válce vedla; zbývajících sedm knih je kronikou samotné války.

regionální mocností. Musela se ale utkávat s několika mocnostmi střední velikosti u svých pozemních hranic a také překonat vnitřní odpor takzvaných hélótů, otroků, kteří počtem sedminásobně překonávali množství spartských občanů.⁸⁰

Sparta dodnes zůstává symbolem vojenské kultury přivedené do krajnosti. Organizačním principem celé společnosti od jednotlivých rodin až po správu státu bylo maximalizovat energii a bojovou připravenost ozbrojených sil. Spartské úřady ponechávaly naživu výhradně děti bez vrozené tělesné vady. Sedmileté syny odebíraly od rodin a převáděly je do vojenských učilišť, kde si mladíci utužili povahu a obdrželi výcvik i válečnou přípravu. Počínaje dvacátým rokem se muži měli povoleno ženit, nicméně nadále pobývali v kasárnách, jedli ve společných jídelnách a účastnili se každodenního výcviku. Teprve jako třicetiletí – po třiadvaceti letech ve službách spartskému státu – obdrželi plná občanská práva včetně práva účastnit se obecního sněmu, ve kterém (na rozdíl od jeho athénskému protějšku) dominovali konzervativní starší z řad šlechty. Ke zproštění vojenské služby docházelo až v šedesáti letech. Vojenských hodnot – odvahy, udatnosti a kázně – si spartští občané cenili nade vše ostatní. Jak uvádí Plútarchos, spartské matky posílaly své syny do války s tím, ať se vrátí „buď se svým štítem, nebo na něm“.⁸¹

Město Athény, hrdé na své kulturní výdobytky, naopak tvořil přístav na holém a suchém ostrohu zvaném Attika, od zbytku kontinentálního Řecka izolovaný

80/ Hérodotos, *Dějiny*, IX, 10, 1.

81/ Plútarchos, *Moralia*, 241.

vysokými a takřka neobydlenými horami. Athény se odjakživa věnovaly obchodu a zboží získávaly od překupníků, kteří křižovali Egejské moře s olivovým olejem, stavebním dřívím, tkaninami a drahými kameny. Zatímco Sparta byl kasárenský stát, Athény představovaly otevřenou společnost a do athénských škol se zapisovali studenti z celého Řecka. Po období několika set let despotických režimů navíc Athény podnikly odvážný a novátorský experiment s takzvanou demokracií: obecní sněm a rada pěti set byly přístupné všem svobodným občanům a společně přijímaly všechna významná rozhodnutí.

Až do 5. století př. n. l. byl řecký svět dosti zřetelně rozdělený na jednotlivé a navzájem nekomunikující městské státy pod vlastní vládou. Vpád Peršanů v roce 490 př. n. l. však Řeky donutil v konfrontaci se společnou hrozbou spojit síly jako nikdy předtím. U Thermopyl pak legendární, k smrti odvážná jednotka tří set elitních spartských bojovníků zadržela celý perský voj a obětovala život za to, aby spojené řecké síly získaly čas. U Salamány v roce 480 př. n. l. spojenecká flotila pod athénským velením i za přesily tři ku jedné porazila perské loďstvo na hlavu. V roce 479 př. n. l. spojené řecké síly dobyly u Platají druhé zcela přesvědčivé a nyní již definitivní vítězství nad útočící perskou armádou.

Athény věděly, že v tomto řeckém vítězství sehrály klíčovou roli, a nyní se ucházely o pozici přední řecké mocnosti. Faktem také je, že po ústupu Peršanů prožil tento městský stát zcela jedinečné hospodářské, vojenské a kulturní oživení. Athénská ekonomika lákala ke vstupu do své obchodní flotily kupce a mořeplavce z celého helénského světa. S tím, jak objem

obchodu narůstal, připojily Athény ke svému profesionálnímu námořnictvu – oproti nejbližšímu rivalovi již tak dvojnásobnému – flotilu obchodních lodí.⁸² Jediným dalším řeckým státem, který disponoval početnou flotilou, byla vzdálená Korkýra a za ní následoval klíčový spartský spojenec Korint. Ani Korkýra, ani Korint však pro Athény nepředstavovaly reálné nebezpečí; dechberoucí triumfy Athén ve válkách s Peršany jasně prokázaly, že ještě důležitější než velikost flotily je obratnost námořnictva.

V průběhu 5. století př. n. l. Athény postupně proměnily obrannou spojeneckou síť, kterou utvořily kvůli střetu s Peršany, ve faktické námořní impérium. Po spojencích požadovaly podíl na finančním břemenu, a pokud se některý stát, například Naxos, pokusil z athénských spárů vymanit, pomsta byla brutální. V roce 440 př. n. l. se již všechny athénské kolonie – výjimkou byl jen vzdálený Lesbos a Chios – vzdaly vlastnímu námořnictvu a platily Athénám za ochranu. Následně Athény provedly masivní expanzi námořních obchodních spojnic v regionu, a nastolily tak obchodní režim, který řadě menších řeckých států přinesl na rozdíl od dřívějšího stavu nevídaný blahobyt a propojení s okolním světem. Bohatá athénská vláda začala financovat kulturní program, v jehož rámci vznikly doposud zcela nevídané stavby, například Parthenon, a často uváděla inscenace Sofoklových her. Ostatní části Řecka na to pohlížely se sílícím odporem, avšak Athéňané vnímali rozpínání své říše jako čiré dobro. „Vždyť jsme vládu nezálskali násilím,“ tvrdili následně Sparťanům, „nýbrž

spojenci přišli za námi a sami nás žádali, abychom se jim postavili do čela.“⁸³

Pro Spartány byly podobné výmluvy směšné. Dobře věděli, že Athéňané dokážou být stejně nelitostní a klamní jako oni. Současně ale spartská nedůvěra odrážela ostrý kontrast v tom, jak jedna a druhá mocnost uvažovaly o politice a kultuře. Ve Spartě fungoval smíšený politický systém, který slučoval prvky monarchie a oligarchie. Do záležitostí odlehlých národů se nevměšoval skoro nikdy; svou pozornost zaměřoval na to, aby zabránil vnitřní vzpouře hélótů a chránil nadvládu Sparty v regionu. Spartané byli na svou unikátní kulturu hrdí. Na rozdíl od Athéňanů se ale nesnažili jiné státy přesvědčit k následování vlastního vzoru. Přestože Sparta disponovala impozantní pěchotou, jednalo se o konzervativní stát a vyznavače statu quo.⁸⁴ Jak to před spartským sněmem později zformuloval korintský vyslanec: „Athéňané jsou tvůrci novot, rychlí ve vymýšlení i v uskutečňování toho, co si vymyslí; vy jen uchovávejte to, co máte, na nic nového nepřijdete, a když dojde k činu, nevykonáte ani to, co je nutné.“⁸⁵

Korintská karikatura mírně přehání, ale ne příliš. Athéňané vyzařovali sebevědomou smělost všemi směry. Měli za to, že posouvají hranice lidského vědění a konání. Bez sebemenších zábran se vměšovali do záležitostí cizích států, na řeckých ostrovech svrhávali oligarchické vlády a naopak podporovali demokratické režimy. Opakovaně přesvědčovali neutrální státy, například Korkýru, ke vstupu do aliance. Největším zdrojem znepokojení však pro Spartu

83/ Tamtéž, I, 75, 2.

84/ Tamtéž, I, 118, 2.

85/ Tamtéž, I, 70, 2.

bylo, že athénské ambice podle všeho neměly žádné meze. Jak to krátce před propuknutím války bez obalu vyjádřil athénský diplomat před spartským sněmem: „Nejsme první, kdo si tak počíná: odjakživa platilo, že slabší byl ovládán silnějším.“⁸⁶

Krátce před ústupem Peršanů vznesli Sparťané ve snaze připomenout řeckému světu, že jeho jedinou velmocí je Sparta, požadavek, aby Athéňané nestavěli nové městské hradby. Tím by Athény zůstaly vědomě otevřené pozemní invazi, a pokud by se tedy vzpíraly, mohla by je Sparta potrestat. Athéňané se ale k někdejšímu statu quo nehodlali vracet. Měli za to, že vzhledem k bolestným obětem, jež na sebe v boji proti Peršanům vzali, mají právo na jistou míru autonomie. Spartské vedení však v odmítavé odpovědi Athéňanů vidělo projev neúcty – a jiní v tom spatřovali ještě daleko osudovější příznak imperiálních ambicí, které ohrozí zavedený řád.

V danou chvíli ještě sílící vojenská moc Athén nepředstavovala pro Spartu reálnou hrozbu: dohromady se spojenci měli Sparťané vůči athénskému vojsku více než dvojnásobnou početní převahu. Většina Sparťanů ani náznakem nepochybovala o tom, že jejich konfederace vládne v Řecku nezpochybnitelnou vojenskou hegemonií. Jak ale athénská moc dále narůstala, objevily se návrhy na to, že by Sparta měla podniknout preventivní útok, aby řeckému světu připomněla, komu patří prvenství. Spartští zastánci tohoto názoru měli za to, že pokud se Athénám povolí nespoutaný rozmach, povede to nakonec k ohrožení spartské hegemonie. Sněm sice počáteční výzvy